

MOTERŲ INFORMACIJOS CENTRAS

Dr. GIEDRĖ PURVANECKIENĖ

**SMURTAS PRIEŠ MOTERIS: VIKTIMOLOGINIO
TYRIMO ATASKAITA**

*MOTERŲ INFORMACIJOS CENTRAS
WOMEN'S ISSUES INFORMATION CENTRE
p.d. 1218, Vilnius-2001, Lietuva*

VILNIUS, 1998

PAGRINDINIAI REZULTATAI

* 63,3 % suaugusių Lietuvos moterų nuo tada, kai joms suėjo 16 m., bent kartą patyrė vyrų fizinį, seksualinį smurtą arba grasinimus;

* 42,4 % šiuo metu ištekėjusių arba gyvenančių neregistruotoje santuokoje moterų bent kartą patyrė savo dabartinio sutuoktinio/partnerio fizinį, seksualinį smurtą ar grasinimus;

* savo buvusio vyro ar partnerio fizinį, seksualinį smurtą ar grasinimus patyrė 53,5 % praeityje santuokinius ryšius turėjusių moterų;

* 11 % suaugusių Lietuvos moterų nuo tada, kai joms suėjo 16 m., bent kartą patyrė nepažįstamų vyrų fizinį, 8,2 % - draugų ir 14,4 % - pažįstamų ar giminių seksualinį smurtą arba grasinimus;

* 71,4 % suaugusių Lietuvos moterų nuo tada, kai joms suėjo 16 m., bent kartą patyrė nepažįstamų vyrų, o 43,8 % - pažįstamų vyrų seksualinį priekabiavimą;

* 26,5% suaugusių Lietuvos moterų nuo tada, kai joms suėjo 16 m., bent kartą patyrė nepažįstamų vyrų, o 18,2 % - pažįstamų vyrų lytinę prievartą; 17 % - jų susitikimų partneriai bandė priversti lytiškai santykiauti, kai jos to nenorėjo;

* tik 3,4 % smurtą patyrusių moterų teigė, kad išpuolis jų visiškai nepaveikė; absoliuti dauguma jautė pyktį, bejėgiškumą, liūdesį bei kitas neigiamas emocijas;

* policijai apie patį baisiausią išpuolį pranešė tik 10,6 % visų nukentėjusių;

* moterys, užaugusios šeimoje, kurioje tėvas smurtavo prieš jas arba jų motiną, dažniau tampa sutuoktinio smurto aukomis; vyrai, užaugę šeimoje, kurioje tėvas smurtavo prieš motiną, dažniau naudoja smurtą prieš savo sutuoktinę;

* 75,3 % suaugusių moterų nesijaučia saugios įvairiose situacijose, susietose su užpuolimu;

* 79 % suaugusių Lietuvos moterų galvoja, kad saugiausia vieta moterims ir vaikams yra jų namai.

I. BENDRAS TYRIMO APIBŪDINIMAS

Tyrimas "Smurtas prieš moteris" buvo atliktas 1997 - 1998 m. Jį iniciavo Moterų informacijos centras, o finansavo Jungtinių Tautų Vystymo Programa ir Jungtinių Tautų Plėtros Moterims Fondas. Nacionalinę reprezentacinę suaugusių moterų apklausą atliko "Baltijos tyrimai" 1997 m. lapkričio 17-26 d. Tyrimo imtis buvo atrinkta atsitiktinės atrankos būdu. Interviu forma buvo apklausta 1010 18-74 m. amžiaus Lietuvos moterų.

Nuoširdžiai dėkoju Elenai Liubšienei už vadovavimą apklausai ir dr. Gediminui Murauskui už statistinį duomenų apdorojimą bei konsultacijas.

Pagrindiniai šio tyrimo tikslai:

- nustatyti smurto prieš moteris paplitimą Lietuvoje, jo struktūrą bei būdingumą skirtingoms gyventojų grupėms;
- išsiaiškinti ryšius tarp aukos ir smurtautojo;
- išsiaiškinti, koks smurto prieš moteris mastas ir pobūdis šeimoje ir už šeimos ribų;
- ištirti smurto santuokinėje šeimoje ryšį su smurtine aplinka tėvų šeimoje;
- ištirti prievartos ir smurto poveikį moterims bei jų reakciją į smurtą;
- nustatyti seksualinio priekabiavimo ir lytinės prievartos paplitimą;
- ištirti moterų rūpinimąsi savo saugumu, jų saugumo jausmo ryšį su smurto patyrimu.

Smurto prieš moteris tema yra labai plati, ją sunku aprėpti viename tyrime. Norint atlikti gilesnį tyrimą, reikia problemą apriboti. Todėl mes apsiribojome tik moterų apklausa, t.y. mūsų tyrimo rezultatai yra paremti moterų nuomone. Dėl atsakymų patikimumo jų amžių taip pat apribojome nuo 18 iki 74 metų, t.y. buvo apklaustos tik suaugusios moterys. Pagrindiniai klausimai buvo suformuluoti tik apie moterų patyrimą nuo to laiko, kai joms suėjo 16 m., t.y., nenagrinėjome jų patirto smurto vaikystėje. Apie patirtą smurtą vaikystėje mes klausėme tik apibendrintai, norėdami išsiaiškinti ryšį tarp augimo smurtinėje aplinkoje ir patirto smurto suaugus.

Respondenčių socialiniai demografiniai rodikliai pateikti 1 lentelėje.

RESPONDENČIŲ SOCIALINIAI DEMOGRAFINIAI RODIKLIAI

RODIKLIS	SKALĖ	N	%
AMŽIUS	18-19	38	3,8
	20-29	203	20,1
	30-39	188	18,6
	40-49	159	15,8
	50-59	165	16,3
	60-74	257	25,5
IŠSILAVINIMAS	Neb. vidurinis	415	41,1
	Vidurinis, spec. vidurinis	459	45,5
	Aukštasis	136	13,4
TAUTYBĖ	Lietuvių	847	83,8
	Kita	164	16,2
GYVENVIETĖ	Kaimas	320	31,7
	Miestas	242	24,0
	Didmiestis	448	44,3
ŠEIMINĖ PADĖTIS	Netekėjusi	112	11,0
	Ištekėjusi pirmą kartą	556	55,0
	Ištekėjusi ne pirmą kartą	56	5,5
	Gyvena nereg. santuokoje	83	8,3
	Ištek., bet gyvena atskirai	10	1,0
	Išsiskyrusi	69	6,8
	Našlė	124	12,0
RELIGIJA	Romos katalikų	852	84,4
	Kita	90	8,9
	Jokios	68	6,7
RELIGINGUMAS*	Religingas	442	43,8
	Nereligingas	568	56,2
UŽSIĖMIMAS	Darbininkė	220	21,8
	Specialistė	189	18,7
	Vadovė	19	1,9
	Pensininkė	310	30,7
	Moksleivė/studentė	51	5,0
	Namų šeimininkė	114	11,3
	Bedarbė	104	10,3
	Nežino/neatsakė	3	0,3
PAJAMOS VIENAM ŠEIMOS NARIUI*	Iki 200 Lt	301	29,8
	201-300 Lt	268	26,5
	301-400 Lt	168	16,6
	400 Lt ir daugiau	160	15,9
	Nežino/neatsakė	113	11,2
	N=	1010	100 %

*Du rodikliai yra nestandartiniai: religingumas ir pajamos vienam šeimos nariui.

Absoliuti dauguma respondenčių (84,4 %) nurodė, kad jos išpažįsta Romos katalikų religiją. Tačiau daugelis žmonių, nors ir priskiria save religijai, iš tiesų nėra praktikuojantys. Todėl naudojome papildomą rodiklį - religingumą. Religingumo kriterijumi mes pasirinkome bažnyčios ar religinių susirinkimų lankymą nerečiau kaip kartą per mėnesį, neskaitant vestuvių, laidotuvių ar krikštynų.

Pajamas, tenkančias vienam šeimos nariui mes suskirstėme į 4 grupes, atsižvelgdami į jų pasiskirstymo kreivę.

II. TRUMPA SMURTO PRIEŠ MOTERIS TYRIMŲ LIETUVOJE APŽVALGA

Prieš pradėdami nagrinėti tyrimo "Smurtas prieš moteris" rezultatus, trumpai apžvelkime tuos anksčiau atliktus tyrimus, kurie suteikia mums informaciją apie smurto prieš moteris paplitimą Lietuvoje.

Pirmiausia norėčiau atkreipti dėmesį į Tarptautinį viktimologinį tyrimą Lietuvoje 1997 m., kurį atliko Teisės institutas ir Visuomenės nuomonės ir rinkos tyrimų centras "Vilmorus" (Teisės institutas, 1997). Visų pirma, reikia pabrėžti, kad šio tyrimo metodika nepritaikyta išaiškinti buitinio smurto mastą. Be to, klausimynas sudarytas taip, kad jis niveliuoja nusikaltimų sunkumą. Pavyzdžiui, kai klausimai apie itin skaudžius nusikaltimus (pavyzdžiui, išprievartavimą), pateikiami viename lygyje vagyste (kuri gali būti smulki), sunku tikėtis atviros informacijos iš respondentų. Kitas dalykas, klausimynas sudarytas taip, kad jis atspindi nusistovėjusius visuomenėje stereotipus. Pavyzdžiui, apie seksualinių nusikaltimų patyrimą buvo klausiamos tik moterys, lyg vyrams nebūtų jokio pavojaus tapti tokio pobūdžio nusikaltimų aukomis. Tačiau pabandykime rasti šio tyrimo rezultatuose mus dominančią informaciją.

Šis tyrimas nesuteikia informacijos apie per visą gyvenimą patirtus nusikaltimus, tačiau suteikia ją apie paskutiniųjų 5 metų patirtį. Mus domina tik nusikaltimų per tiesioginį asmeninį kontaktą patirtis. Rezultatai pateikti 2 lentelėje.

2 lentelė

NUKENTĖJUSIEJI NUO NUSIKALTIMŲ PER TIESIOGINĮ ASMENINĮ KONTAKTĄ, %

Nusikaltimo tipas	Moterys	Vyrai
Vagystė iš asmens	24,4	15,2
Apiplėšimas	3,7	5,9
Užpuolimas/grasinimas	7,9	12,0
Seksualinio pobūdžio veika	3,7	-

N=1000, 16 m. ir vyresni, nacionalinė reprezentatyvi apklausa, "Vilmorus"

Šie rezultatai vertingusi tuo, kad jais vadovaujantis jau galima įvertinti smurto mastą ir palyginti su oficialia statistika. Panagrinėkime nusikaltimo rūšį "užpuolimas/grasinimas". Per penkeris metus ją patyrė 7,9 % suaugusių Lietuvos moterų. Žinodami, kad 1 % suaugusių moterų sudaro apie 15000, galime įvertinti, kad kasmet tokio nusikaltimo aukomis tampa apie 24000 suaugusių Lietuvos moterų. Tuo tarpu nusikaltimų statistikoje (Moterų informacijos centras, 1998) nurodyta, kad iš viso 1997 m. tik 6728 moterys tapo visų rūšių nusikaltimų aukomis. Taigi, šio tyrimo rezultatai suteikia mums aiškių įrodymų, kad moterys praneša tik apie nedidelę dalį nusikaltimų prieš jas.

Pirmasis tyrimas Lietuvoje, kuris suteikė duomenų ne tik apie kai kurių rūšių fizinio bei seksualinio smurto paplitimą, bet ir aukų ryšį su smurtautojais, buvo tyrimas "Moteris Lietuvos visuomenėje" (Purvanekienė, 1995). Jo rezultatai pateikti 3 lentelėje.

3 lentelė

BENT KARTĄ GYVENIME MOTERŲ IR VYRŲ PATIRTAS SMURTAS,
%

Smurto tipas	Moterys	Vyrai
Buvo smarkiai sumušta (-as):	33	62
- savo tėvų šeimoje	16	22
- savo santuokinėje šeimoje	18	3
Buvom apiplėšta (-as)	18	26
Patyrė pasikėsinimą išprievartauti	20	3,6

N=1500, 15 m. ir vyresni, "Baltijos tyrimų" nacionalinė reprezentatyvi apklausa

Šiuo atveju respondentų klausėme apie jų viso gyvenimo patyrimą, todėl rezultatai ir neturėtų sutapti su aukščiau minėto viktimologinio tyrimo rezultatais. Tačiau jie parodo tą pačią tendenciją: vyrai dažniau nei moterys patiria fizinį smurtą. Tačiau visiškai kitokia padėtis santuokinėse šeimose, jose moterys patiria fizinį smurtą daug kartų dažniau. Todėl visiškai aišku, kad kalbant apie smurtą prieš moteris, pagrindinė problema - smurtas santuokinėje šeimoje. Todėl reikalingi papildomi tyrimai, ypač atskleidžiantys aukos ryšį su smurtautoju.

Tyrimas "Smurtas prieš moteris ir vaikus" (Moterų studijų centras, 1997) dar kartą patvirtina, kad moterys labiausiai kenčia nuo smurto šeimoje. Šį tyrimą atliko Vilniaus universiteto Moterų studijų centras 1996 m. Respondentės buvo apklaustos apie viso gyvenimo smurto patyrimą. Tyrimas nebuvo reprezentatyvus, gal būt tuo galima paaiškinti, kodėl jo rezultatai rodo kiek didesnę smurto paplitimą nei kitų tyrimų rezultatai. Bet šis tyrimas suteikia daug duomenų apie kitų rūšių smurto patyrimą (4 lentelė).

4 lentelė

MOTERŲ EMOCINIO, FIZINIO IR SEKSUALINIO SMURTO
PATYRIMAS, %

Smurto tipas	Moterys
Emocinis	77,7
Fizinis	64,5
- iš tėvo pusės	17,5
- iš sutuoktinio pusės	35,5
Seksualinis	23,7
Nepatyrė jokio smurto	13,6

N=228, 18-65 m. moterys, Moterų studijų centras

Panagrinėjus ir palyginus šių tyrimų rezultatus, galima suprasti, kodėl visuomenė nepasirengusi patikėti, kad smurtas prieš moteris - labai opi problema, ir kad reikia imtis neatidėliotinių ir sistemingų priemonių jam išgyvendinti. Visų pirma, kai pateikiami bendri rezultatai, smurtas šeimoje "paslepiamas", o vidurkiaai rodo, kad fizinį smurtą vyrai patiria dažniau nei moterys. Todėl tyrimai būtinai turi atskleisti smurto struktūrą ir aukos ryšį su nusikaltėliu. Toliau nagrinėsime viktimologinio tyrimo "Smurtas prieš moteris" rezultatus, kurie ir atskleis ne tik smurto mastą, bet ir jo struktūrą bei ryšius tarp aukos ir smurtautojo.

Savo tyrimo rezultatus palyginsime ir su viktimologinių smurto tyrimų kitose šalyse rezultatais. Tiesa, jų pasaulyje yra atlikta nedaug. Vienas iš žymiausių - 1993 m. atliktas Kanadoje (Statistics Canada, 1996). Beje, ir mes, ir kiti autoriai vėliau atlikdami tyrimus, pasinaudojo kanadiečių patirtimi. Kitas panašus tyrimas buvo atliktas Suomijoje 1997 m. (Heiskanen, Piispa 1998). Klausimų formuluotė nevisuomet įvairiuose tyrimuose sutampa, tačiau atsakymų į kai kuriuos klausimus rezultatus galima palyginti.

III. MOTERŲ SMURTO PATYRIMAS

5 lentelė

MOTERYS, PATYRUSIOS SMURTO IR PRIEVARTOS AKTUS NUO
VYRŲ PO TO, KAI JOMS SUĖJO 16 m., %

Smurto, prievartos aktas	Vyras/ part.	Buvęs vyr/par	Drau- gas	Pažįst/ giminė	Nepa- žįst.
Metė ką nors, kas galėjo sužeisti	11	8,4	8,2	1,8	0,8
Grasino mesti ką nors, kas galėjo sužeisti	11	7,4	0,8	2,5	1,6
Pastūmė arba sugriebė taip, kad skaudėjo	19	12	3,5	5,8	4,6
Grasino pastumti arba sugriebti taip, kad skaudėtų	11	7,8	1,2	3,3	2,3
Patraukė už plaukų taip, kad skaudėtų	9,3	6,7	0,9	1,2	1,1
Grasino patraukti už plaukų taip, kad skaudėtų	5,1	4,3	0,8	0,4	0,3
Sudavė	19	12	1,7	4,1	2,0
Grasino suduoti	17	9,1	1,5	4,5	2,9
Trenkė kumščiu	12	9,9	0,7	2,5	0,8
Grasino trenkti kumščiu	10	6,8	0,8	1,6	1,3
Sudavė koku nors daiktu, kuris gali sužeisti	5,7	3,9	0,1	0,8	-
Grasino suduoti koku nors daiktu, kuris gali sužeisti	5,2	3,8	0,6	1,1	0,6
Spyrė	8,8	7,3	0,3	1,6	0,7
Grasino spirti	6,4	4,6	0,3	0,8	0,5
Smaugė	4,4	3,4	0,3	0,7	1,0
Grasino pasmaugti	3,4	1,8	0,1	0,5	0,1
Panaudojo ginklą	0,4	0,8	0,3	0,2	0,2
Grasino panaudoti ginklą	0,9	0,9	0,6	0,4	0,2
Grasino užmušti	5,6	6,3	0,5	0,6	1,8
Privertė lytiškai su juo santykiauti, kai ji to nenorėjo, parversdamas ar sukeldamas koku nors būdu skausmą	5,9	4,8	1,0	1,9	2,1
Privertė lytiškai santykiauti, kai ji to nenorėjo, kaip nors grasindamas (žodžiu, koku nors įrankiu, ginklu)	3,9	4,0	0,5	1,0	1,7
Viso	30	18,3	8,2	14,4	11

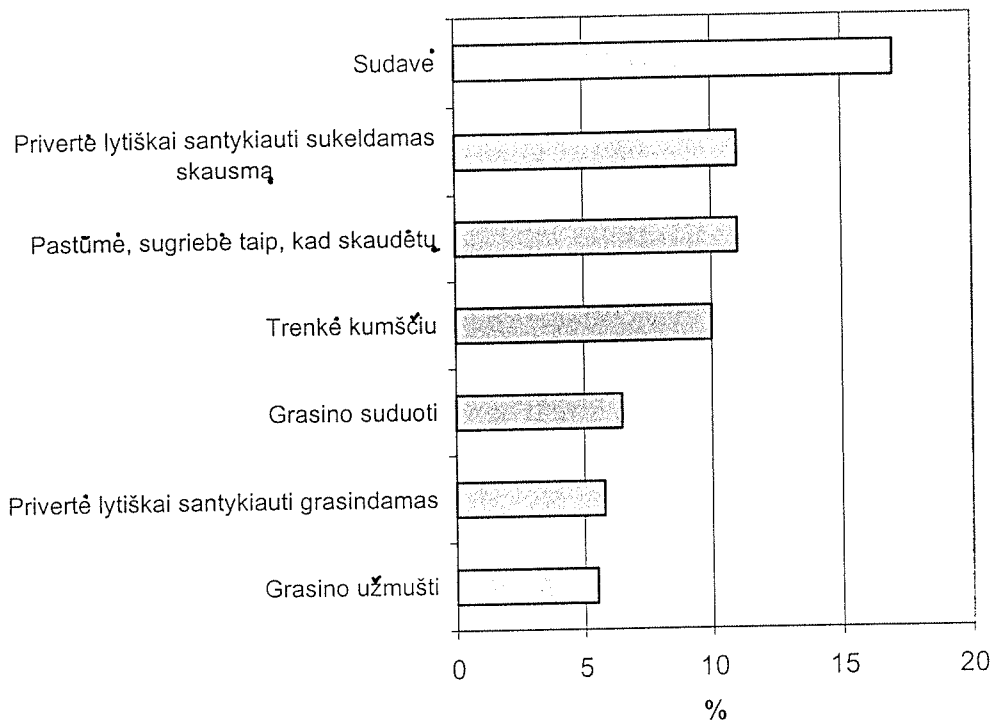
5 lentelėje pateikti bendrieji duomenys apie moterų patirtą smurtą bent kartą gyvenime nuo savo vyro ar partnerio, buvusio vyro ar partnerio, draugo, pažįstamo ar giminės ir nepažįstamo vyriškio. Šioje lentelėje pateikti procentai apskaičiuoti visai moterų imčiai, neišskiriant gyvenančių santuokoje ar išsiskyrusių. Juos mes naudosime tik kalbėdami apie bendrą smurto patyrimą. Nagrinėjant smurtą šeimoje, šios lentelės duomenys neatspindi tikros padėties. Toliau analizuojant smurtą šeimoje, procentus apskaičiuosime tik gyvenančioms santuokoje moterims. Kaip matome 5 lentelėje, seksualiniu smurtu laikėme tik įvykusio išprievartavimo atvejus. Pasikėsinimus laikėme lytine prievarta, ir juos nagrinėsime vėliau, kai kalbėsime apie lytinę prievartą už šeimos ribų.

Visų pirma, reikia pažymėti, kad nuo tada, kai joms suėjo 16 metų, tik 37,7% moterų nė karto nepatyrė nuo vyrų prievartos ir fizinio smurto. Smurtą nuo savo vyrų ar partnerių patyrė 30% moterų, nuo buvusių vyrų ar partnerių – 18,3 %, nuo draugų – 8,2%, nuo kitų pažįstamų vyrų ar giminių – 14,4%, ir nuo nepažįstamų vyrų - 11%. Iš šių skaičių galime padaryti išvadą, kad pati nesaugiausia moterims yra artimiausia aplinka. Beje, panašūs faktai išaiškėja ne tik sociologiniuose tyrimuose. Leonora Jūrienė (1998) pateikia kriminogeninių tyrimų duomenis, kurie rodo, kad tik 19% nužudymo aukų buvo nepažįstamos su žudikais.

Gali pasirodyti, kad kartu skaičiuoti grasinimus ir smurto aktus yra neteisinga. Tačiau yra stipri koreliacija tarp grasinimo ir smurtinio veiksmo atlikimo. Grasinimas mesti ką nors, kas gali sužeisti ir metimas sutapo 65,7 % respondenčių, pastumti ar sugriebti taip, kad skaudėtų - 79,8%, patraukti už plaukų taip, kad skaudėtų - 72 %, suduoti - 68,5%, trenkti kumščiu - 73,1 %, suduoti kokiu nors daiktu, kuris gali sužeisti - 63,5 %, spirti - 84,4%, smaugti - 70,6%, ir panaudoti ginklą - 50 %. Todėl ateityje kalbėdami apie patirtą smurtą, turėsime omenyje ir fizinio smurto aktus, ir grasinimus.

Palyginkime Lietuvos moterų smurto patirtį su Kanados ir Suomijos moterų patirtimi (Statistics Canada, 1996; Heiskanen, Piispa 1998). Iš esmės klausimų pateikimo metodika visuose tyrimuose skyrėsi nedaug. Išvardyti panaudoti fizinio smurto veiksmai buvo tokie patys, tik apie grasinimus klausimas buvo pateiktas kitaip: apie grasinimus panaudoti fizinį smurtą buvo užduotas vienas klausimas, nedetalizuojant pagal atskirus veiksmus. Todėl palyginimas nebus preciziškai tikslus. Taigi Lietuvoje 63,3 % suaugusių moterų buvo patyrusios vyrų smurtą, Kanadoje - 51 %, Suomijoje - 40 %. Gal būt, kiekvieno grasinimo išvardijimas mūsų klausimyne galėjo šiek tiek padidinti teigiamų atsakymų procentus, tačiau drąsiai galime teigti, kad Lietuvos moterys patiria smurtą dažniau nei suomės. Tačiau smurtą nuo nepažįstamų vyrų kanadietės tikrai buvo patyrę dažniau (Lietuvoje - 11 %, Kanadoje - 23 %). Rečiau smurtą prieš moteris Lietuvoje naudojo draugai (8,2 % - Lietuvoje, 16 % - Kanadoje) bei pažįstami ir giminės (14,4 % - Lietuvoje, 23 % - Kanadoje). Visose šalyse pavojus nukentėti nuo savo sutuoktinio nei nuo svetimo yra didesnis. Jau dabar galime daryti prielaidą, kad sutuoktiniai Lietuvoje smurtauja dažniau nei Suomijoje ir Kanadoje, tačiau apie tai plačiau kalbėsime kitame skyriuje.

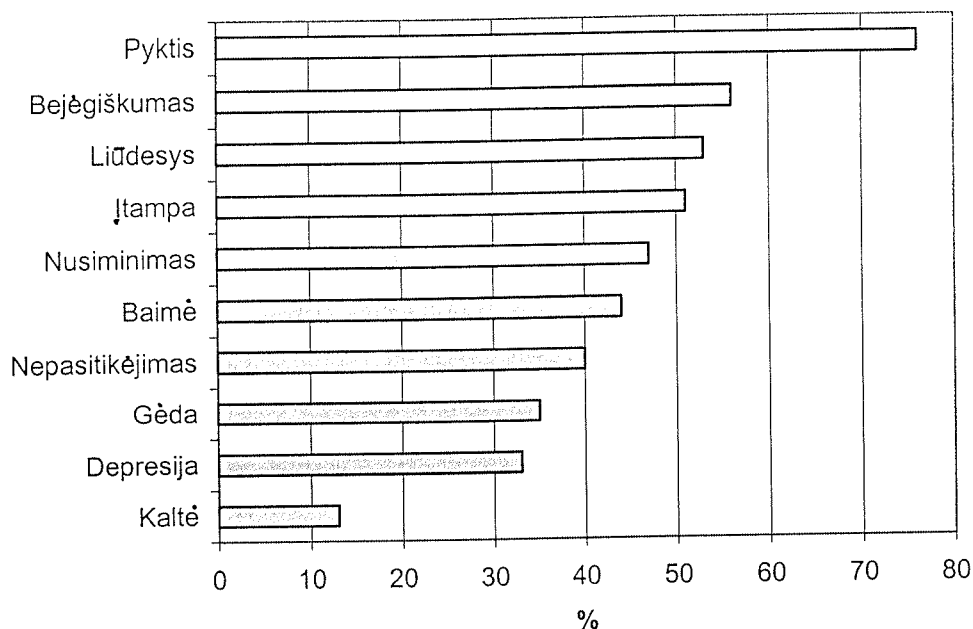
Toliau panagrinėkime, kaip moteris paveikė patirtas smurtas. Tuo tikslu mes prašėme respondenčių išskirti patį jas labiausiai paveikusį išpuolį ir pakalbėti apie jo pasekmes. Labiausiai moteris paveikę išpuoliai pateikti 1 pav.

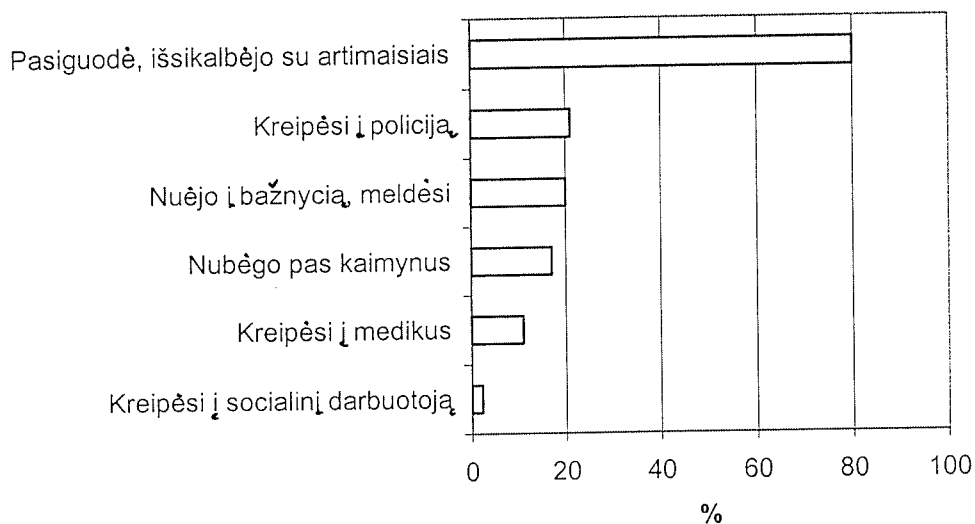
1 pav. LABIAUSIAI MOTERIS PAVEIKĘ SMURTO AKTAI

Toliau klausėme, ar stipriai tas smurto aktas paveikė moteris. Labai stipriai buvo paveiktos 36 % moterų, stipriai - 40 %, šiek tiek - 19 % ir visiškai nepaveiktos tik 3,4 %. Tas rodo, kad tokie smurto aktų patyrimai nepraeina be psichologinių pasekmių absoliučiai daugumai smurto aukų. Toliau respondenčių klausėme, ką jos jautė tuo momentu ar po to, kai įvyko smurto aktas. Rezultatai pateikti 2 paveiksle. Net 76 % smurto aukų jautė pyktį. Kitos dažniausiai pasitaikančios neigiamos emocijos: bejėgiškumas (56 %), liūdesys (53 %), nusiminimas (47 %), baimė (44 %), nepasitikėjimas (40%), neskatina smurto aukų imtis kokių nors priemonių padėčiai pakeisti. Tą rodo ir tas faktas, kad beveik pusė nukentėjusiųjų (46 %) ne tik niekur nesikreipė, bet net ir nepasidalijo savo problemomis su artimais žmonėmis. Tos moterys, kurios kur nors kreipėsi, dažniausiai pasiguodė, pasikalbėjo su artimaisiais (3 pav.). Į policiją (t.y., į apylinkės įgaliotinį) kreipėsi tik 21% iš tų, kurios iš viso kur nors kreipėsi (t.y., tik 10,6 % iš visų nukentėjusiųjų). Į medicinos darbuotojus kreipėsi 11 % kur nors besikreipusiųjų (5,7 % visų nukentėjusiųjų). Beje, čia reikia pažymėti, kad į paramos moterims centrų nesikreipė nė viena iš nukentėjusiųjų. Tokio atsakymo ir reikėjo tikėtis, nes tyrimo momentu Lietuvoje praktiškai tokių centrų nebuvo.

Tiesą pasakius, jei moterys ir kreipėsi kur nors, ne visos sulaukė pagalbos. Kad

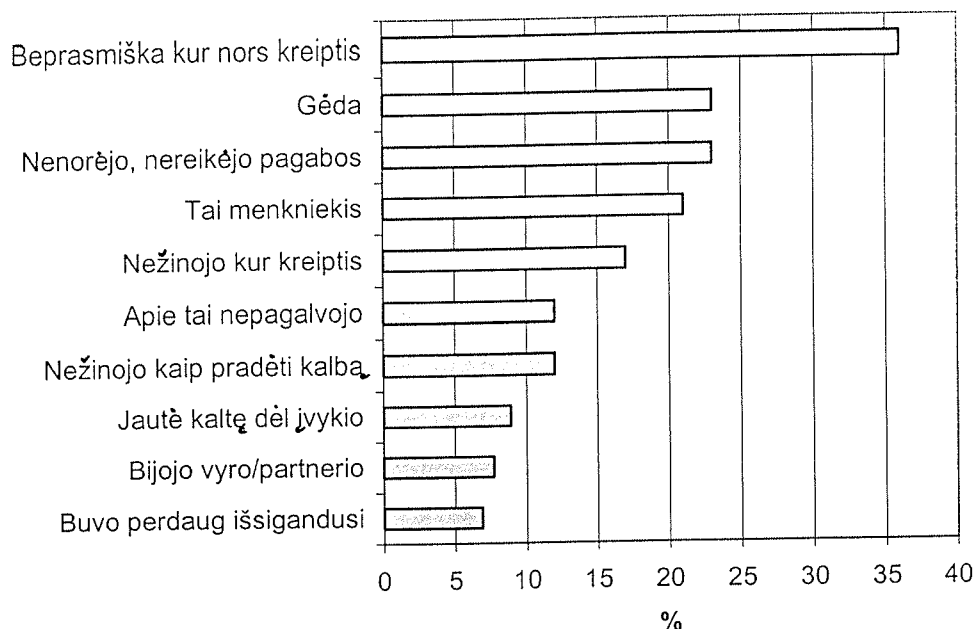
2 pav. MOTERŲ EMOCIJOS SMURTO AKTO METU AR PO JO

3 pav. BESIKREIPUSIŪJŲ PAGALBOS MOTERŲ VEIKSMAI

tas kreipimasis labai padėjo, teigė 23 %, o kad šiek tiek padėjo - 41 % besikreipusiųjų. Tų moterų, kurios po smurto akto niekur nesikreipė, klausėme, kodėl jos to nepadarė (4 pav).

Dažniausiai paminėta priežastis - "beprasmiška kur nors kreiptis" (36 %). Gėda - taip pat labai svarbi priežastis, sulaukianti moteris nuo kreipimosi pagalbos. Ji minima antroje vietoje (23 %). Todėl manytume, kad atsiradus daugiau moterų

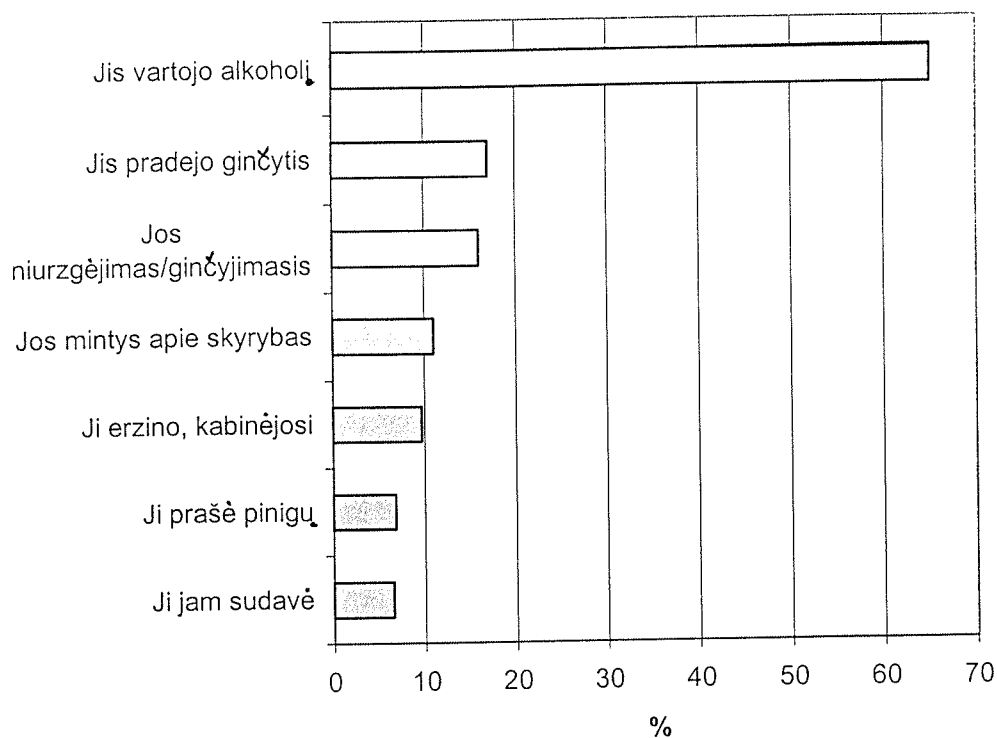

4 pav. PAGRINDINĖS PRIEŽASTYS, KODĖL NUO SMURTO NUKENTĖJUSIOS MOTERYS NESIKREIPIA PAGALBOS

paramos centrų, jie galėtų užpildyti pagalbos smurto aukoms trūkumą, ir joms nereiktų visą psichologinių sunkumų našą nešti ant savo pečių. O kad tokia pagalba reikalinga, patvirtina ir tas faktas, kad tik 22 % niekur nesikreipusių moterų (9,8 % visų nukentėjusiųjų) tokios pagalbos nenorėjo ar joms nereikėjo. Čia galima padaryti išvadą, kad smurto aukoms pagalba reikalinga, tačiau labai jau trumpas galinčių ją suteikti institucijų sąrašas. Be to, respondenčių atsakymai rodo, kad ir esamos joms nesukelia pasitikėjimo.

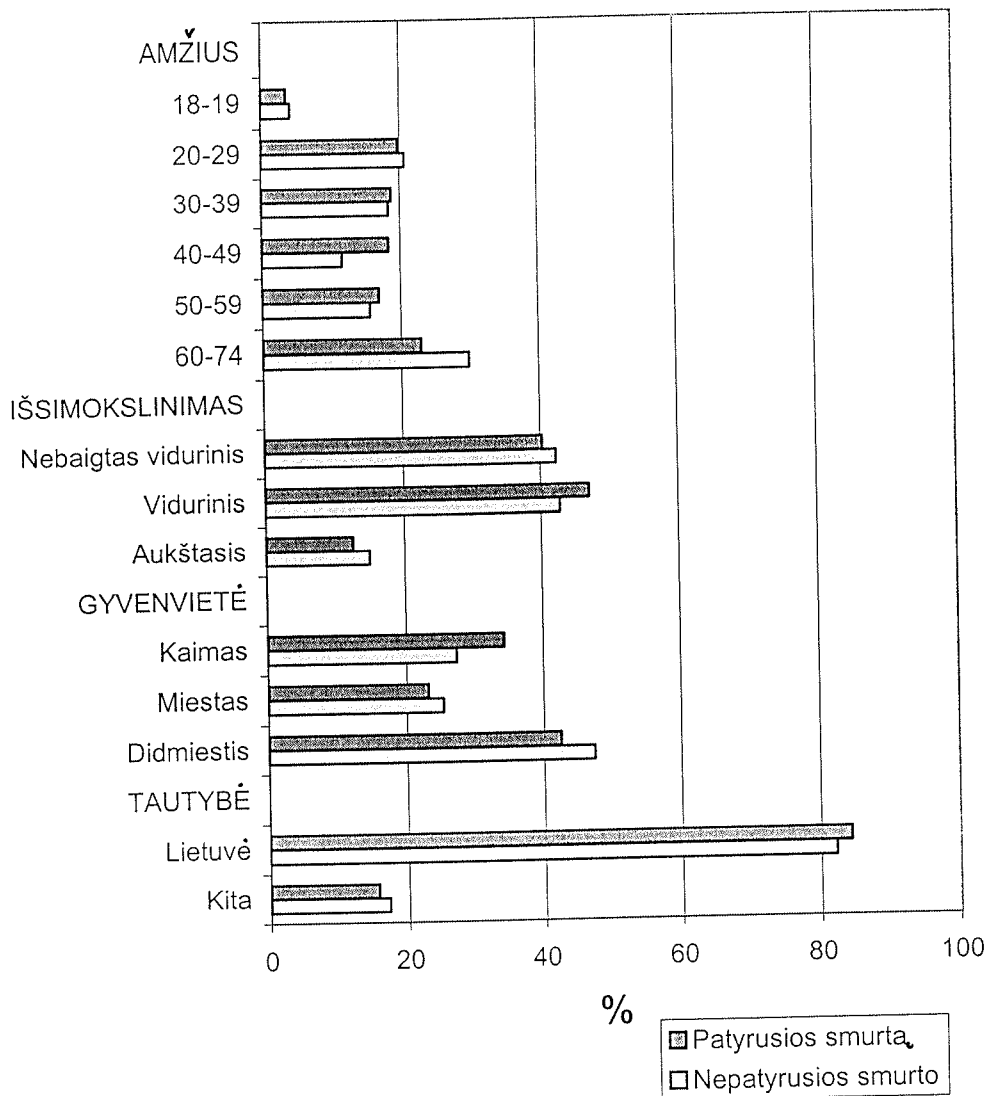
Kalbant apie pranešimą policijai apie įvykusį smurto aktą, Lietuvos moterys nuo suomių ar kanadiečių skiriasi nedaug: tik 10,6 % patyrusių smurtą Lietuvos moterų pranešė apie įvykį policijai, Suomijoje taip pasielgė 12 % smurto aukų, Kanadoje 14,4%.

Kartais ieškoma galinčių pateisinti smurtą aplinkybių. Mano nuomone, nėra priežasčių ar aplinkybių, kuriomis galima pateisinti smurtą, tačiau su juo susijusias aplinkybes bei galinčius paskatinti smurtą veiksnius reikia žinoti. Kalbėdamas apie patį baisiausią jų patirtą smurto atvejį, moterys nurodė, kad 65% atvejų smurtaujantis vyriškis buvo girtas (5 pav.). Beje, nereikia stebėtis, kad šiame paveiksle nurodytos aplinkybės dažniausiai tinka tik šeimyniniams konfliktams. Nereikia pamiršti, kad dauguma smurto atvejų ir yra įvykę šeimyninėje aplinkoje. Patyrusios smurtą moterys pripažįsta, kad kai kuriais atvejais smurtą paskatinti galėjo ir jų elgesys. Pavyzdžiui, 6,5 % atvejų moteris pirmoji sudavė vyrui. Tačiau vis dėlto du trečdaliai smurto atvejų yra susiję su vyro alkoholio vartojimu. Prieš smurtinį įvykį abu vartojo alkoholį 4,5 % atvejų, narkotines medžiagas - 0,2 %.

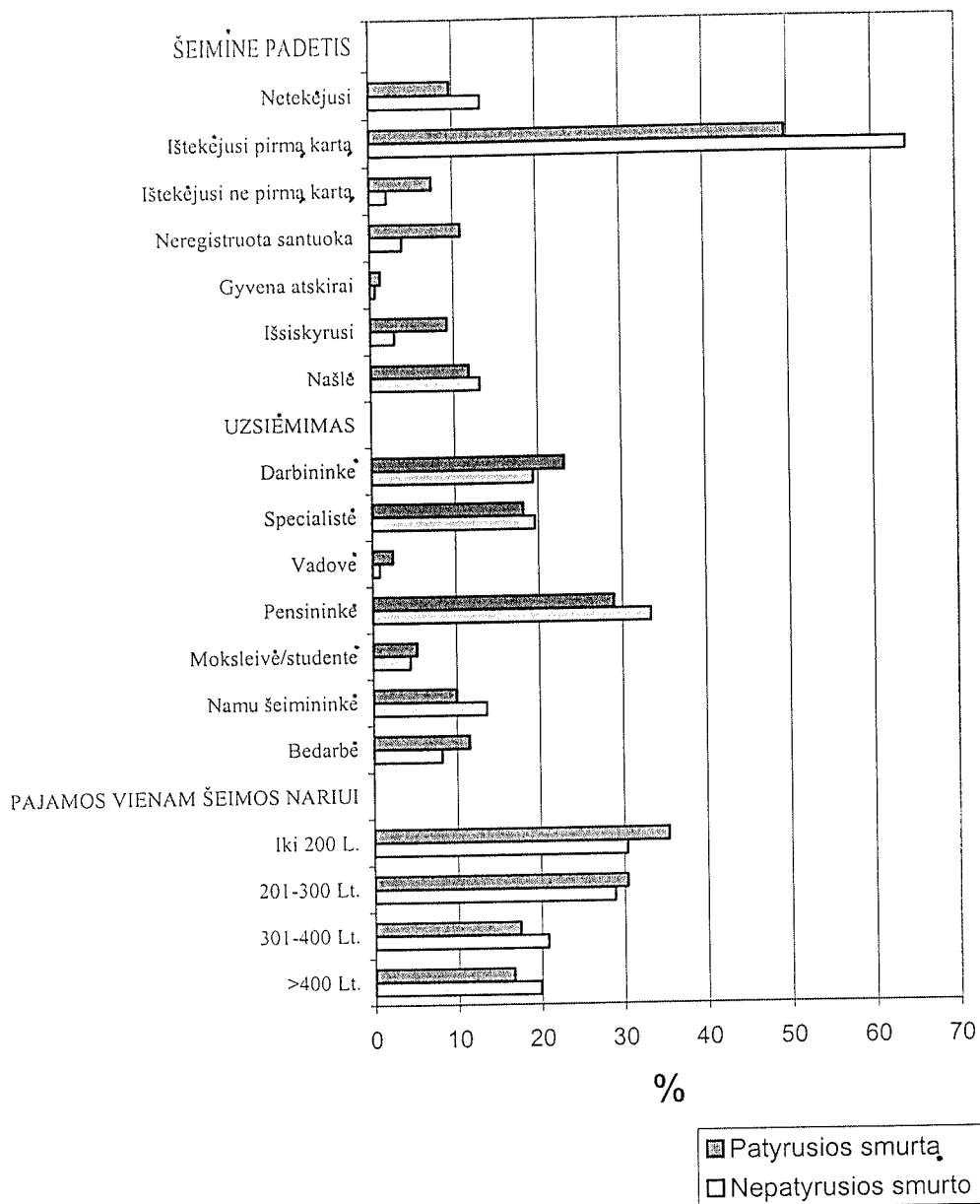
5 pav. PAGRINDINĖS MOTERŲ NURODYTOS APLINKYBĖS, GALĖJUSIOS PASKATINTI SMURTĄ

Kokios gi moterys moterys patiria smurtą? Ar jis gresia tik tam tikroms moterų grupėms, ar visoms vienodai? Niekam ne paslaptis, kad visuomenėje sklando mitai apie tai, kad smurtiniai santykiai būdingi tik žemo išsimokslinimo, nedirbantiems, greičiausiai ne lietuvių tautybės žmonėms. Todėl pirmiausia pasižiūrėkime, ar skiriasi smurtą patyrusių ir nepatyrusių moterų socialinės demografinės charakteristikos (6-7 pav.). Kaip matome, esminių skirtumų nėra. Lyginant demografinės charakteristikas, galima pasakyti, kad tie mitai neturi pagrindo. Visos demografinės charakteristikos skiriasi labai mažai. Dėl nedidelės kitų tautybių gyventojų dalies, mes jos neskaidėme pagal atskiras tautybes, tačiau aiškiai matome, kad lietuvės smurtą patiria net šiek tiek dažniau, negu kitų tautybių Lietuvos gyventojos.

6 pav. PATYRUSIŲ IR NEPATYRUSIŲ SMURTĄ MOTERŲ PASISKIRSTYMO PAGAL AMŽIŲ, IŠSIMOKSLINIMĄ, GYVENIMO VIETĄ BEI TAUTYBĘ Palyginimas

Smurtą ir nepatyrusių smurtą moterų šeiminei padėtis skiriasi daugiau (7 pav.). Matome, kad ištekęsios ne pirmą kartą, išsituokusios ir gyvenančios neregistruotoje santuokoje turi didesnę smurto patyrimą. Čia galima daryti prielaidą, kad smurtas dažnai būna ištuokos priežastimi. Kalbant apie moterų užsiėmimą, reikia pripažinti, kad tarp darbininkių ir bedarbių patiriančių smurtą yra šiek tiek daugiau. Šiek tiek daugiau smurtas paplitęs ir neturtingesnėse šeimose.

7 pav. PATYRUSIŲ IR NEPATYRUSIŲ SMURTA MOTERŲ PASISKIRSTYMO PAGAL ŠEIMINĘ PADĖTĮ, UŽSIĖMIMĄ BEI PAJAMAS VIENAM ŠEIMOS NARIUI Palyginimas

Kai kurios socialinės demografinės charakteristikos yra tarpusavyje susiję, todėl negalime atskirti jų įtakos. Pavyzdžiui, vyriausios amžiaus grupės moterys daugiausiai yra pensininkės, jos taip pat turi žemiausią išsilavinimą. Visose šiose grupėse smurto patyrimas mažesnis. Greičiausiai tą nulemia amžius, tačiau griežtai tokios išvados padaryti negalime. Jeigu padarytume tokią prielaidą, tas rodytų, kad smurto prieš moteris mastas mūsų visuomenėje didėja.

Iš bendros smurto patirties nagrinėjimo galime padaryti šias išvadas:

1. 63,3 % suaugusių Lietuvos moterų yra patyrusios nuo vyrų bent vieną smurtinį išpuolį nuo tada, kai joms suėjo 16 m.
2. Moterys dažniau patiria smurtą savo artimoje aplinkoje, o dažniausiai - nuo savo sutuoktinio.
3. Psichologinio smurto grasinimų pavidalu patyrimas stipriai koreliuoja su fizinio smurto patirtimi.
4. Dauguma smurto aukų jaučia stiprias psichologines pasekmes.
5. Daugumai smurto aukų reikalinga kokia nors pagalba.
6. Tik apie pusė smurto aukų kur nors kreipėsi pagalbos. Tačiau dauguma iš besikreipusių tik pasiguodė savo artimiesiems.
7. Pagrindinės priežastys, sulaikančios smurto aukas nuo pagalbos ieškojimo - netikėjimas pagalbos efektyvumu bei gėda.
8. Net 65 % labiausiai smurto aukas paveikusių išpuolių atvejų vyrai vartojo alkoholį.
9. Smurtą patyrusių moterų socialinės demografinės charakteristikos iš esmės nesiskiria nuo nepatyrusių.
10. Vyrų smurtą Lietuvoje moterys patiria dažniau negu Suomijoje ir Kanadoje, tačiau nuo vyrų, su kuriais nesieja santuokos ryšiai - rečiau.

IV. SMURTO PRIEŠ MOTERIS ŠEIMOJE

4.1. Smurto patyrimas šeimoje

Atskirai panagrinėkime smurtą šeimoje: t.y. sutuoktinių, partnerių ar buvusių sutuoktinių smurtą prieš moteris. 6 lentelėje pateikti duomenys, kurioje patirto nuo vyro/partnerio smurto procentai apskaičiuoti tik šiuo metu ištekėjusioms ar gyvenančioms neregistruotoje santuokoje moterims, o buvusio vyro/partnerio - tik toms, kurios tokius vyrus ar partnerius yra turėjusios praicityje.

6 lentelė

MOTERYS, PATYRUSIOS SMURTO IR PRIEVARTOS AKTUS NUO SUTUOKTINIŲ AR PARTNERIŲ, %

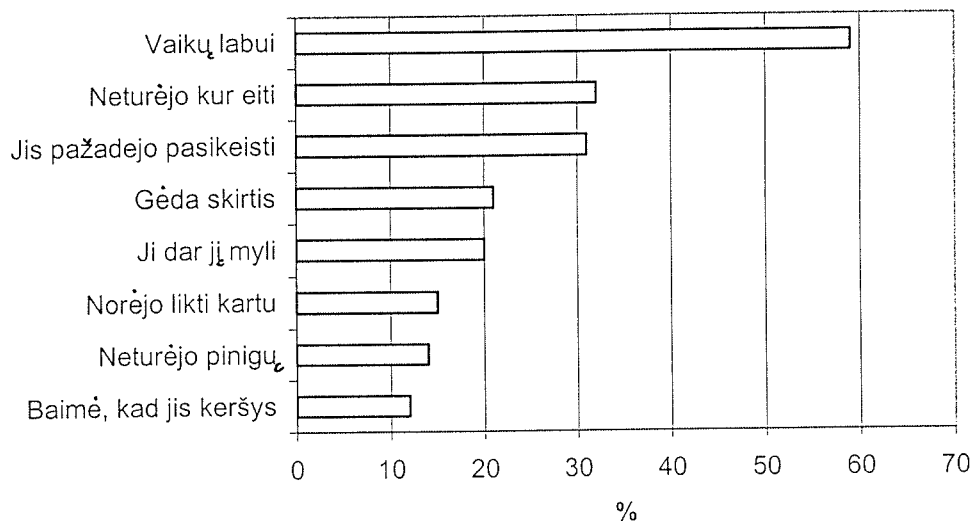
Smurto, prievartos aktas	Vyras/partneris	Buvęs vyras/partneris
Metė ką nors, kas galėjo sužeisti	16,5	26,6
Grasino mesti ką nors, kas galėjo sužeisti	15,1	22,2
Pastūmė arba sugriebė taip, kad skaudėjo	27,8	38,5
Grasino pastumti arba sugriebti taip, kad skaudėtų	15,6	23,2
Patraukė už plaukų taip, kad skaudėtų	13,3	22,4
Grasino patraukti už plaukų taip, kad skaudėtų	7,2	14,2
Sudavė	27,3	41,0
Grasino suduoti	24,3	27,7
Trenkė kumščiu	18,0	29,3
Grasino trenkti kumščiu	14,9	21,3
Sudavė koku nors daiktu, kuris gali sužeisti	7,6	10,1
Grasino suduoti koku nors daiktu, kuris gali sužeisti	7,4	8,8
Spyrė	12,6	21,5
Grasino spirti	9,2	13,3
Smaugė	6,4	10,8
Grasino pasmaugti	4,9	7,0
Panaudojo ginklą	0,6	3,0
Grasino panaudoti ginklą	1,2	1,8
Grasino užmušti	8,0	23,1
Privertė lytiškai su juo santykiauti, kai ji to nenorėjo, parversdamas ar sukeldamas koku nors būdu skausmą	8,6	14,0
Privertė lytiškai santykiauti, kai ji to nenorėjo, kaip nors grasindamas (žodžiu, koku nors įrankiu, ginklu)	5,7	10,2
Viso	42,4	53,5

Savaime suprantama, kad šioje lentelėje smurtą patyrusių procentai žymiai didesni nei 5 lentelėje. Kaip jau minėjome, kalbant apie šeimą, 5 lentelės duomenys netinka.

Smurtą nuo dabartinio sutuoktinio ar partnerio buvo patyrę 42,4 % ištekęsusių arba gyvenančių neregistruotoje santuokoje moterų. Nuo buvusio sutuoktinio ar partnerio smurtą patyrė daugiau kaip pusė (53,5 %) iš tų moterų, kurios tokį yra turėjusios. Galima padaryti prielaidą, kad dalis iš tų santuokų todėl ir iširo.

Dabar jau tvirtai galime teigti, kad Lietuvos moterys smurtą šeimoje patiria dažniau nei suomės ar kanadietės (Statistics Canada, 1996; Heiskanen, Piispa 1998). Smurtą nuo savo dabartinio sutuoktinio buvo patyrusios 22 % Suomijos ir 15 % Kanados ištekęsusių ar gyvenančių neregistruotoje santuokoje moterų. Tuo tarpu žinios apie buvusius vyrus ar partnerius skiriasi nedaug. Nuo buvusių sutuoktinių nukentėjo 50 % suomių ir 48 % kanadiečių.

Šiuo metu ištekęsusių ir patyrusių koki nors smurtinį vyro išpuolį moterų klausėme, ar joms nekilo mintis palikti vyrą/partnerį dėl jo agresyvumo ar grasinimų. Beveik du trečdaliai (63 %) moterų atsakė, kad joms buvo kilusi tokia mintis. Atsakymai į klausimą, kas jas sulaukė nuo tokio žingsnio, pateikti 8 pav.

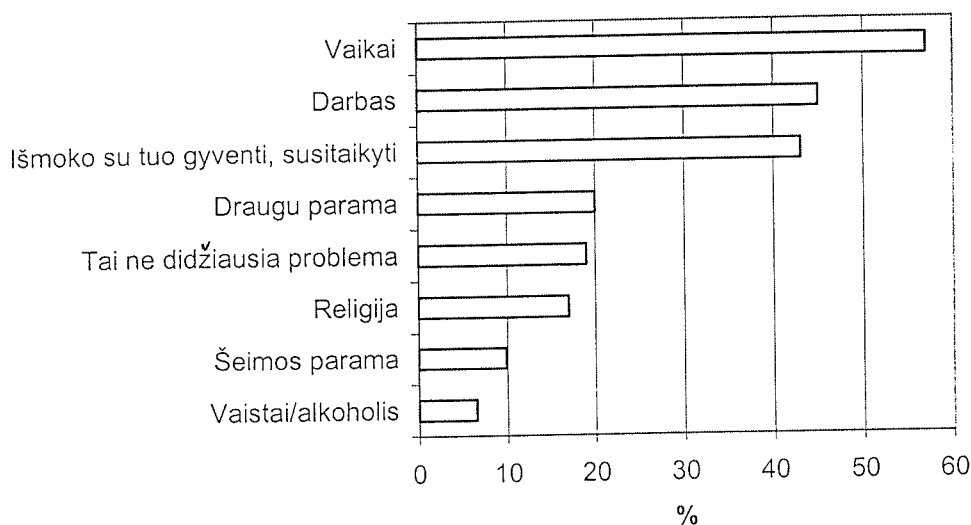
8 pav. PAGRINDINĖS PRIEŽASTYS, SULAIKANČIOS MOTERIS NUO SKYRYBŲ SU SMURTAUJANČIU VYRU/PARTNERIU

Svarbiausia priežastis nepalikti smurtaujančio vyro - vaikai. Žinoma, niekas negali pasakyti, kas vaikams geriau: augti pilnoje šeimoje smurtinėje aplinkoje, ar saugioje aplinkoje su vienu iš tėvų. Bet atsakyti į šį klausimą ir nebuvo šio tyrimo tikslas. Toliau mes tik kalbėsime apie ryšį tarp tėvų tarpusavio smurto ir vaikų smurtinės patirties savo šeimose.

Kita svarbi priežastis - neturėjimas, kur eiti. Beje, ji susijusi ir su pinigų neturėjimu. Deja, kol kas Lietuvos įstatymai nenumato smurtautojo pašalinimo iš šeimos, uždraudimo prisiartinti prie smurto aukų gyvenimo vietas. Tam tikrų galimybių apsaugoti smurto aukas gali suteikti nauja Civilinio kodekso dalis "Šeimos teisė", kurios projekto 3.65 straipsnis numato laikinas apsaugos priemones (Lietuvos Respublikos Civilinis kodeksas, 1998). Kol kas tai tik projektas, ir sunku prognozuoti, kaip šis straipsnis pakis iki įstatymo priėmimo.

Taip pat nekomentuosiu tokių priežasčių, kaip meilė, ar noras būti kartu. Reikia dar atkreipti dėmesį, kad kai kurias moteris sulaukia gėda dėl ištuokos bei baimė susilaukti smurtautojo keršto. Visos šios priežastys dar kartą patvirtina, kad smurto aukoms reikalinga ir teisinė, ir psichologinė, ir materialinė pagalba bei apsauga.

Kas gi padeda moterims užsimiršti, susidoroti su tuo, ką teko patirti? Atsakymai į šį klausimą pateikti 9 pav.

9 pav. KAS PADEDA MOTERIMS GYVENTI SMURTINĖJE APLINKOJE

Svarbiausi dalykai, kurie padeda moterims užsimiršti ir toliau gyventi šeimoje - vaikai ir darbas. Taip pat psichologinis nusiteikimas susitaikyti su esama padėtimi, įsitikinimas, kad ne ši problema yra svarbiausia. Kai kurioms tenka griebtis vaistų ar alkoholio. Paramos moteris sulaukia tik iš draugų ar šeimos. Nė viena moteris nepaminėjo moterų paramos centrų. Tik viena respondentė paminėjo kokios nors kitos institucijos paramą. O tas dar kartą parodo, kad tokios institucinės paramos iš tiesų nėra.

Kaip smurtą patiriančios moteris vertina savo elgesį smurtinėje situacijoje? Ar jos atsako smurtu į smurtą? 63 % patyrusių smurtą šeimoje moterų teigė natsakydavusios savo vyrui ar partneriui tuo pačiu. 6,3 % prisipažino, kad visada atsakydavo tuo pačiu, o 7,4 % - dažnai. Niekada prieš savo sutuoktinį/partnerį nepaudojusios pirmos smurto teigė 65 % patyrusių smurtą šeimoje moterų. 1,6 %

prisipažino visada pirmos pradėjusios smurtauti, 2,3 % - tą dariusios dažnai. Žinoma, vyrų nuomonė gali skirtis, tačiau remiantis nukentėjusių moterų atsakymais, vis dėlto galima daryti išvadą, kad dažniausiai smurtą šeimoje inicijuoja ir vartoja vyrai.

Pabandykime įvertinti moterų skaičių, kurios bent kartą gyvenime pirmosios pradėjo vartoti smurtą santykiuose su sutuoktiniu ar partneriu. Tai sudaro 13 % iš visų kada nors turėjusių sutuoktinį ar partnerį. Vis dėlto galima daryti išvadą, kad apie dešimtadaliui moterų pačioms būdinga smurtinė kultūra. Nors tokių moterų yra nedaug, paprašėme jų nurodyti priežastis, kodėl jos taip daro. Dažniausiai moterys nurodė šias priežastis: neišlaikė nervai (23%), turėjo apsiginti (12 %), vyras buvo girtas (11 %), pyko ant vyro (8,6 %), buvo neblaivi (6,7 %). Žinoma, šiomis priežastimis negalima pateisinti ir moterų elgesio. Tačiau nereikia pamiršti, kad daug kartų dažniau vyrai ir pradeda, ir naudoja smurtą, todėl vis dėlto pagrindinės poveikio priemonės turėtų būti taikomos jiems.

Apibendrinant moterų smurto patyrimą šeimoje, galima padaryti šias išvadas:

1. Smurtą nuo savo vyro/partnerio bent kartą gyvenime yra patyrę 42,4 % šiuo metu ištekėjusių ar gyvenančių neregistruotoje santuokoje moterų.
2. Smurtą nuo savo buvusio vyro/partnerio yra patyrusios 53,5 % tų moterų, kurios praeityje yra turėję vyrą ar partnerį.
3. Šiuo metu santuokoje gyvenančios moterys smurtą nuo savo sutuoktinių Lietuvoje patiria žymiai dažniau negu Kanadoje ar Suomijoje.
4. Beveik du trečdaliai smurtą šeimoje patyrusių moterų yra galvoję apie ištuoką, tačiau jas nuo to dažniausiai sulaiko vaikų interesai.
5. Smurtą šeimoje patyrusios moterys praktiškai nėra gavusios jokios institucinės pagalbos ar paramos.
6. Smurtą šeimoje bent kartą savo gyvenime yra inicijavusios 13 % kada nors vyrą ar partnerį turėjusių moterų, tačiau dažniausiai pradeda ir naudoja vyrai, todėl poveikio priemonės turi būti taikomos visų pirma jiems.

4.2. Kitos prievartos formos šeimoje

Apie vieną psichologinio smurto rūšį - grasinimus panaudoti fizinį smurtą jau kalbėjome ankstesniuose skyriuose. Dabar panagrinėkime kitas prievartos formas - psichologinę bei ekonominę: žmogaus teisių ir laisvės apribojimą, pažeminimą. Žinoma, tokio pobūdžio prievartą gali naudoti ne tik vyrai, bet ir moterys. Tačiau šio tyrimo objektas yra smurtas prieš moteris, ir mes apsiribojome apklausdami tik moteris apie jų patirtą prievartą bei smurtą iš vyrų pusės. Kritikams iš karto galime pasakyti, kad būtent todėl kitoms prievartos formoms daug dėmesio neskirsime. Taip pat mes čia nesigilinsime į prievartos formų analizę. Trumpai aptarsime moterų tokio pobūdžio prievartos nuo savo vyrų/partnerių patyrimą šeimoje (7 lentelė).

7 lentelė

MOTERŲ PSICHOLOGINĖS IR EKONOMINĖS PRIEVARTOS NUO SAVO VYRŲ/PARTNERIŲ PATYRIMAS ŠEIMOJE, %

Prievartos forma	Taip	Nei taip, nei ne	Ne
Vyras pavydus ir nenori, kad žmona kalbėtųsi su kitais vyrais	38	15	45
Vyras stengiasi riboti žmonos bendravimą su jos šeima ir artimaisiais	18	11	68
Vyras neleidžia žmonai bendrauti su jos draugais	19,2	11	67
Vyras reikalauja, kad žmona nuolat informuotų apie tai, kur ji ir su kuo yra	40	9,3	47
Vyras įžeidinėja žmoną, norėdamas ją pažeminti ar sugadinti nuotaiką	27	7,7	63
Vyras niekada nieko nesako apie savo pajamas ir neduoda pinigų šeimai išlaikyti	15,5	6,3	75
Vyras neleidžia žmonai dirbti	7,5	5,9	81,9

N=695 (Lentelėje nepateikti procentai, kiek moterų neatsakė į šį klausimą)

Kaip matome, vis dėlto daugiau vyrų nenaudoja tokių prievartos formų nei naudoja. Dažniausiai vyrai pavyduliaudami neleidžia savo žmonoms kalbėtis su ktiais vyrais, o taip pat nori kontroliuoti, kur ji yra ir su kuo. Rečiausiai pasitaiko ekonominės prievartos atvejai.

Įdomu pastebėti, kad lietuvių tautybės vyrai šias prievartos rūšis naudoja dažniau nei kitų tautybių vyrai. Išimčių sudaro tik neleidimas dirbti: šią prievartos formą lietuviai naudoja taip pat retai, kaip ir kitų tautybių vyrai.

Prievartos formų pasirinkimas priklauso nuo vyrų išsilavinimo. Visas minėtas psichologinės prievartos formas dažniausiai naudoja pradinio išsilavinimo vyrai, tik ekonominės prievartos - turintys vidurinę (arba spec. vidurinę) išsilavinimą vyrai.

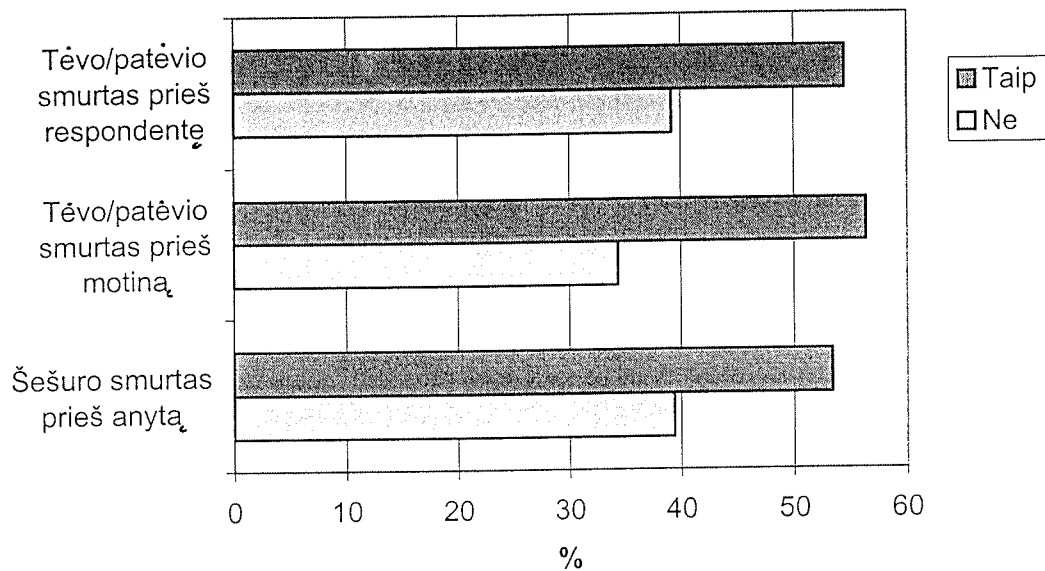
Nagrinėjant kitas prievartos formas, labai svarbus jų ryšys su anksčiau nagrinėtu smurtu. Reikia pažymėti, kad yra stipri koreliacija tarp pavydo bei noro nelcisti žmonai kalbėtis su kitais vyrais ir smurto prieš ją: 81,7 % iš smurtaujančių vyrų pasižymi ir pavydo apraiškomis. Taip pat yra ryšys tarp pinigų šeimai nedavimo ir smurtavimo.

Apibendrinant šią trumpą analizę, galima pasakyti, kad moterys šeimose patiria ir kitas prievartos formas. Psichologinę prievartą, apribodami žmonių teises ir laisves, dažniausiai naudoja žemiausio išsilavinimo vyrai, o ekonominę prievartą - pasiekę vidurinį išsilavinimą. Smurtavimas šeimoje susijęs su vyru pavydo apraiškomis ir su ekonominės prievartos forma - pajamų slėpimu ir nedavimų pinigų šeimai išlaikyti.

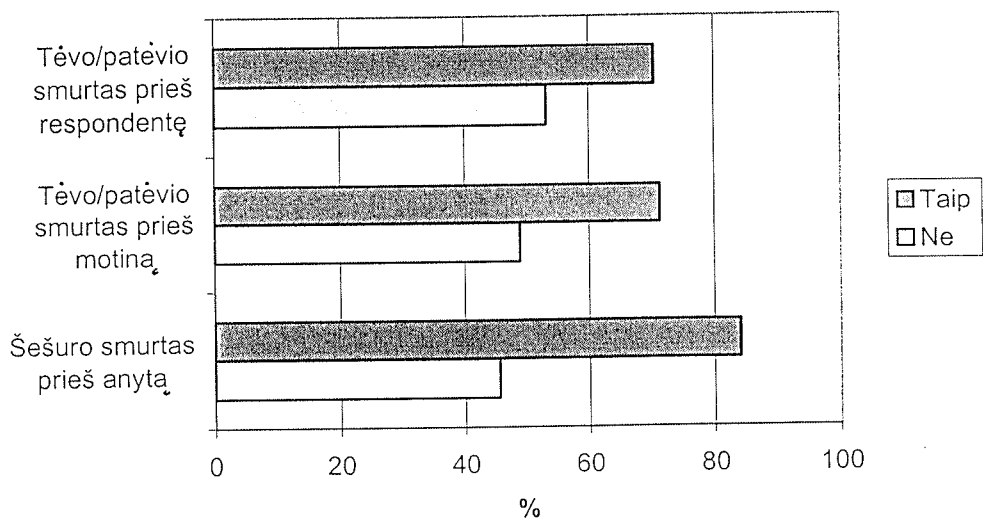
4.3. Ar skiriasi smurtinės šeimos nuo nesmurtinių?

Taigi, matėme, kad vienose šeimose santykiai tarp sutuoktinių yra smurtiniai, o kitose - ne. Laimei pastarųjų kol kas dar yra šiek tiek daugiau. Pabandykime paieškoti skirtumų tarp kitų tokių šeimų rodiklių.

Viena iš žinomų priežasčių, skatinanti šeimyninį smurtą, yra smurto tėvų šeimoje patirtis (Purvanecienė, 1997). 10 pav. pavaizduotas respondenčių smurto patyrimo palyginimas tarp tų, kurios patyrė smurtą nuo savo tėvo/patėvio ir ne, tarp tų, kurių motinos patyrė smurtą nuo respondenčių tėvo/patėvio ir ne ir tarp tų, kurių anytos patyrė smurtą nuo šešuro ir ne.

10 pav. MOTERŲ SMURTO NUO VYRO/PARTNERIO PATYRIMO PRIKLAUSOMYBĖ NUO SMURTINĖS APLINKOS TĖVŲ ŠEIMOSE

11 pav. MOTERŲ SMURTO NUO BUVUSIO VYRO/PARTNERIO PATYRIMO PRIKLAUSOMYBĖ NUO SMURTINĖS APLINKOS TĖVŲ ŠEIMOSE

Matome, kad yra aiški priklausomybė tarp smurtinės aplinkos respondentės tėvų šeimoje ir patiriamo smurto nuo vyro/partnerio: jei respondenčių tėvai/patėviai naudojo smurtą prieš jas arba prieš jų motinas, tai ir nuo savo vyro/partnerio jos patiria smurtą dažniau. Taip pat aiškus ryšys tarp smurtinės aplinkos vyro tėvų šeimoje ir respondenčių patirto smurto: jei šešuras naudojo smurtą prieš anytą, tai ir jų sūnus dažniau smurtavo. Tą patį galima pasakyti ir apie buvusių vyrų/partnerių smurtą (11 pav). Chi-kvadratu testas patvirtina šių priklausomybių statistinį reikšmingumą.

Stiprų ryšį tarp smurtinės aplinkos tėvų šeimoje ir santuokinėje šeimoje pastebėjo ir Kanados, ir Suomijos mokslininkai ((Statistics Canada, 1996; Heiskanen, Piispa 1998). Kanadiečiai apskaičiavo, kad tos moterys, kurių šešuras smurtavo prieš anytą, tikimybė patirti smurtą nuo savo sutuoktinio yra tris kartus didesnė, nei toms, kurių vyrai išaugo nesmurtinėje aplinkoje.

Taigi, šios priklausomybės patvirtina hipotezę apie smurto šeimoje priklausomybę nuo smurtinės aplinkos tėvų šeimoje. Būtent ši priklausomybė ir verčia abejoti sprendimo vaikų labai nesiskirti su smurtautoju teisingumu.

Beje, nėra jokio skirtumo tarp moterų smurto šeimoje patyrimo ir vaikų buvimo šeimoje. Tas rodo, kad vaikų buvimas nesulaiko smurtautojo.

Kaip jau minėjome įvade, religingomis laikėme tas respondentes, kurios lanko bažnyčią ar religinius susirinkimus nerečiau kaip kartą per mėnesį, neskaitant vestuvių, laidotuvių ar krikštynų. Suskirsčius šio kriterijaus pagalba respondentes į religingas ir nereligious, tarp šių grupių nėra jokio skirtumo pagal smurto patyrimą nuo vyro/partnerio ar buvusio vyro/partnerio. Yra silpna priklausomybė tarp respondenčių religinio auklėjimo tėvų šeimoje ir patirto smurto nuo vyro: tos, kurios buvo auklėjamos religiškai, šiek tiek dažniau patiria smurtą nuo savo vyro. Yra tik vienas su religija susijęs požymis, kuris aiškiai įtakoja smurtą šeimoje: skirtingų tikėjimų šeimose smurtas yra žymiai dažnesnis reiškinys nei vienodų tikėjimų.

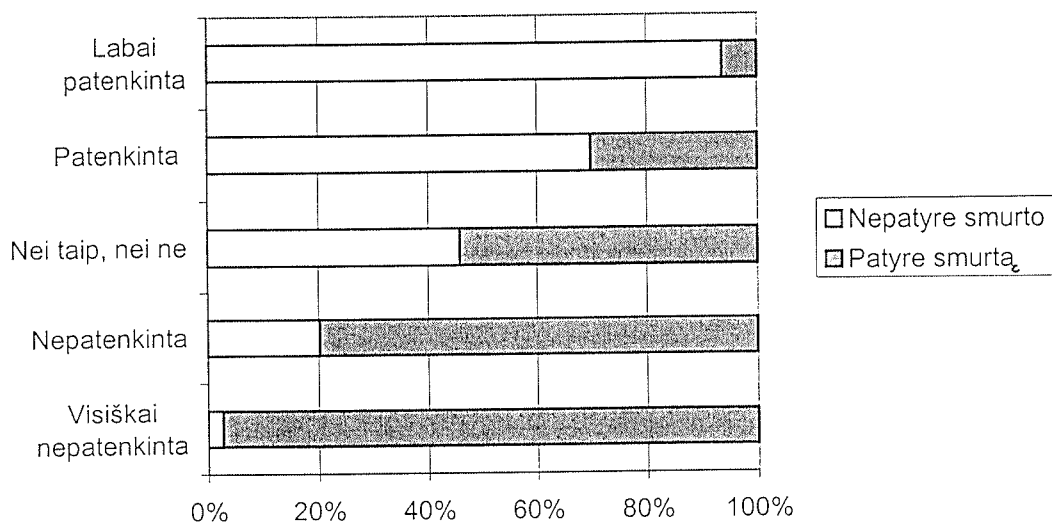
Tautybė neturi jokios įtakos smurtui šeimoje. Smurto naudojimas ne tik nepriklauso nuo respondentės tautybės, bet ir nesiskiria vienodų ir skirtingų tautybių šeimose.

Išsilavinimas turi įtaką smurtui šeimoje, tačiau nelabai stiprią. Smurto šeimoje patyrimas priklauso nuo pačių respondenčių išsilavinimo, nors ta priklausomybė nėra labai stipri ir nuosekli. Galima padaryti išvadą, kad žemesnio nei vidurinio išsilavinimo moterys patiria smurtą šeimoje dažniau (47,8 %) negu vidurinio ir aukštesnio išsilavinimo moterys (38,8 %). Vyro/partnerio išsilavinimas turi dar daugiau įtakos: agresyviausi vyrai yra nebaigę vidurinio išsilavinimo, bet turintys aukštesnį nei pradinį (60,4 %), o mažiausiai agresyvus - pasiekę aukštąjį išsilavinimą (31,9 %). Tačiau tai nepatvirtina mito, kad smurtauja tik žemo išsilavinimo vyrai. Beveik trečdalis aukščiausio išsilavinimo vyrų taip pat smurtauja savo šeimose. Beje, kai kalbame apie buvusių vyrų/partnerių smurtą,

išsilavinimas neturi jokios įtakos. Išsilavinimo skirtumas poroje turi tik labai nežymią įtaką smurtui. Tarp skirtingo išsilavinimo šiuo metu santuokoje gyvenančių porų smurtas šiek tiek dažnesnis nei tarp vienodo išsilavinimo, tačiau chi-kvadratu kriterijus nerodo statistinio reikšmingumo. Kalbant apie buvusias poras, šis skirtumas jau statistiškai reikšmingas.

Moterų užsiėmimas taip pat turi įtaką jų smurto šeimoje patyrimui. Čia reikia pastebėti, kad ši priklausomybė yra kitokia, nei bendro smurto patyrimo atveju. Šeimoje dažniausiai smurtą patiria vadovaujančiose pareigose dirbančios moterys, bedarbės, darbininkės. Mažiausiai - namų šeimininkės, moksleivės/studentės ir specialistės. Tiesa, daryti griežtas išvadas remiantis šia priklausomybe nebūtų korektiška, kadangi kai kuriose grupėse (vadovių bei moksleivių/studentėjų) buvo mažas respondencijų skaičius. Smurto šeimoje patyrimas nė kiek nepriklauso nuo to, ar moteris dirba valstybiniame, ar privačiame sektoriuje. Kalbant apie buvusių vyrų/partnerių smurtą, priklausomybę nuo moterų užsiėmimo nagrinėti dar sunkiau, kadangi čia grupės dar mažesnės. Tačiau galima pastebėti priklausomybę nuo to, ar moteris dirba privačiame, ar valstybiniame sektoriuje: dirbančios privačiame sektoriuje, smurtą nuo buvusio vyro/partnerio buvo patyrusios dažniau. Tuo tarpu nėra jokio smurto šeimoje patyrimo skirtumo tarp tų porų, kur vyras/partneris ar buvęs vyras/partneris uždirba daugiau už žmoną, ar kur žmona uždirba daugiau.

Smurtas šeimoje stipriai priklauso nuo to, ar santykiai šeimoje yra lygiateisiai, ar ne. Beje, santykius savo šeimoje lygiateisias vertino 68,6 % santuokoje gyvenančių moterų, o nelygiateisiais - 24,9 % (6,5% - nežinojo). Taigi, tarp tų moterų, kurios santykius šeimoje vertino lygiateisiais, smurtą patyrė 30,4 %, o tarp tų, kurios vertina santykius nelygiateisiais - 71,5 %. Žinoma, lygiateisškumo vertinimas yra subjektyvus, tačiau priklausomybė statistiškai reikšminga.

12 pav. MOTERŲ PASITENKINIMAS SANTYKIAIS SU VYRU/PARTNERIU PRIKLAUSOMAI NUO SMURTO ŠEIMOJE PATYRIMO

Pažvelkime iš kitos pusės į santykius tarp sutuoktinių: ar moterų pasitenkinimas tais santykiais priklauso nuo to, ar jos yra patyrusios smurtą? 12 pav. pavaizduota priklausomybė duoda labai aiškų atsakymą.

Matome, kad yra aiški koreliacija tarp pasitenkinimo santykiais su vyru/partneriu ir patirto smurto. Beje, chi-kvadratu testas taip pat patvirtina statistinį skirtumo reikšmingumą.

Apibendrinant smurtinių ir nesmurtinių šeimų palyginimą, galima pasakyti, kad daugeliu požymių jos yra panašios. Vienas iš ryškesnių skirtumų - smurtas dažniau pasitaiko tarp žemesnio nei vidurinis išsilavinimo porų. Smurtas žymiai labiau paplitęs tose šeimose, kurių vyrai ar žmonos yra išaugusios smurtinėje aplinkoje. Tai viena iš svarbiausių išvadų, kurią galima padaryti iš šio tyrimo rezultatų. Ją taip pat pilnai patvirtina ir kanadiečių bei suomių tyrimų duomenys. Smurtas taip pat žymiai daugiau paplitęs tose šeimose, kur vyro ir žmonos santykiai yra nelygiateisiai. Moterų nepasitenkinimas santykiais su savo sutuoktiniais tiesiogiai proporcingas jų smurto šeimoje patyrimui.

V. PRIEVARTA PRIEŠ MOTERIS UŽ ŠEIMOS RIBŲ

5.1. Seksualinis priekabiavimas

1998 m. gruodžio 1 d. Lietuvos Seimas priėmė Lietuvos Respublikos Moterų ir vyrų lygių galimybių įstatymą. Šio įstatymo 3 straipsnis taip apibūdina seksualinį priekabiavimą: "Seksualinis priekabiavimas - tai užgaulus, žodžiu ar fiziniu veiksniu išreikštas seksualinio pobūdžio elgesys su asmeniu, su kuriuo sieja darbo, tarnybiniai ar kitokio priklausomumo santykiai". Šio įstatymo 5 straipsnis įpareigoja darbdavį "imtis priemonių, kad darbuotojas nepatirtų seksualinio priekabiavimo". Pagal šio įstatymo 9 straipsnį asmuo, tapęs seksualinio priekabiavimo objektu, turi teisę kreiptis į moterų ir vyrų lygių galimybių kontrolierių. Taigi, pirmas žingsnis, paskelbiantis seksualinį priekabiavimą už įstatymo ribų, jau žengtas. Žinoma, šis įstatymas liečia daugiausia tik darbo santykius, tačiau ir dėl jo reikalingumo jau būta abejonių.

LR Moterų ir vyrų lygių galimybių įstatymas įsigalios 1999 m. kovo 1 d. Tik praėjus kuriam laikui, bus galima pasakyti apie šio įstatymo veiksmingumą seksualinio priekabiavimo srityje. Tačiau diskusijose dėl įstatymo išryškėjo, kad daugelis žmonių nėra įsitikinę, kad seksualinis priekabiavimas yra tiek paplitęs, kad reiktų įstatymuose numatyti už jį bausmes. Kadangi seksualinio priekabiavimo sąvoka anksčiau Lietuvos įstatymuose nebuvo apibrėžta, tai savaime suprantama, kad jokios statistikos apie šio reiškinio paplitimą negalėjo būti. Į šį klausimą gali atsakyti tik tyrimų rezultatai.

Visų pirma, panagrinėkime anksčiau atliktų tyrimų duomenis. Juose paprastai buvo klausama apie seksualinį priekabiavimą darbo ar mokymosi vietose. 1994 m. atlikto tyrimo "Moteris Lietuvos visuomenėje" duomenimis (Purvanekienė 1995) 23 % suaugusių moterų ir 8 % suaugusių vyrų buvo patyrę seksualinį priekabiavimą darbo ar mokymosi vietose. Tyrimo "Aukštųjų mokyklų absolventų galimybės darbo rinkoje" duomenimis¹ jau per pirmuosius dvejus darbo metus 13,8 % moterų ir 2,5 % vyrų buvo patyrę seksualinį priekabiavimą. Šiuose tyrimuose mes nedetalizavome seksualinio priekabiavimo formų, jį apibūdinome kaip "seksualinius pasiūlymus žodžiais ar veiksmais". V.Kanopienės (1998) atliktos ieškančių darbo moterų apklausos metu išryškėjo, kad 25 % respondenčių buvo patyrusios darbe seksualinį priekabiavimą, kuris pasireiškė "nepadoriu juokavimu, pastabomis moterų atžvilgiu" (22 %), "moterų tapšnojimu, lietimu prieš jų valią" (16%), "leidimu suprasti, kad paklusniai moteriai bus gerai atlyginta" (7 %).

Šiame tyrime mes akcentavome nepageidaujamus tokio "dėmesio" pasireiškimus. Klausimus išplėtėme iki seksualinio priekabiavimo viešose vietose bei butyje. Taip pat detalčiau suformulavome, ką mes laikome tokiais nepageidaujamais veiksmais. Pirmiausia panagrinėkime, ar dažni tokie atvejai viešosiose vietose (8 lentelė).

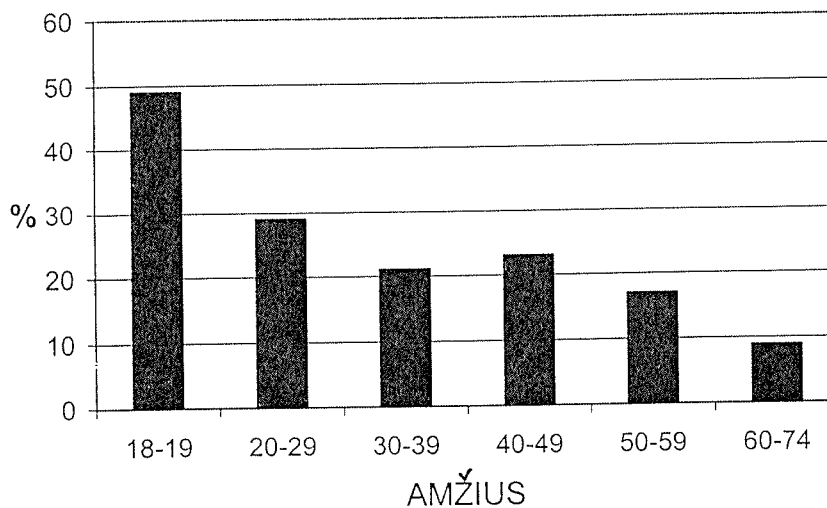
¹ Tyrimą 1995-1996 m. atliko mano vadovaujama studentų grupė. Buvo apklausta 1051 1993 m. laidos aukštųjų mokyklų absolventų po dviejų metų darbo patirties. Tyrimas reprezentatyvus.

NEPAGEIDAUJAMO VYRŲ “DĖMESIO” VIEŠOSIOSE VIETOSE
ATVEJAI, %

Atvejai	Bent 1 kartą	Daugiau kaip 1 kartą
Sulaukė nepadoraus telefono skambučio	17,8	13,1
Sulaukė nemalonios replikos dėl jų išvaizdos	26,5	21,2
Iš paskos sekė vyriškis ir išgąsdino	50,6	31,6
Vyriškis lietė praeidamas gatvėje ar visuomeniniame transporte	36,0	24,0

N=1010

Iš viso bent vieną kartą nuo kokio nors priekabiavimo nukentėjo beveik trys ketvirtadaliai (71,4%) suaugusių Lietuvos moterų. Iš jų per paskutinius 12 mėnesių tokį priekabiavimą patyrė 21% apklaustųjų. Žinoma, dažniausiai tai atsitinka jaunoms moterims (13 pav.).

13 pav. PRIEKABIAVIMO IŠ NEPAŽIŠTAMŲ VYRUS PUSĖS ATVEJŲ PER PASKUTINIUS 12 MĖN. SKAIČIAUS PRIKLAUSOMYBĖ NUO MOTERŲ AMŽIAUS

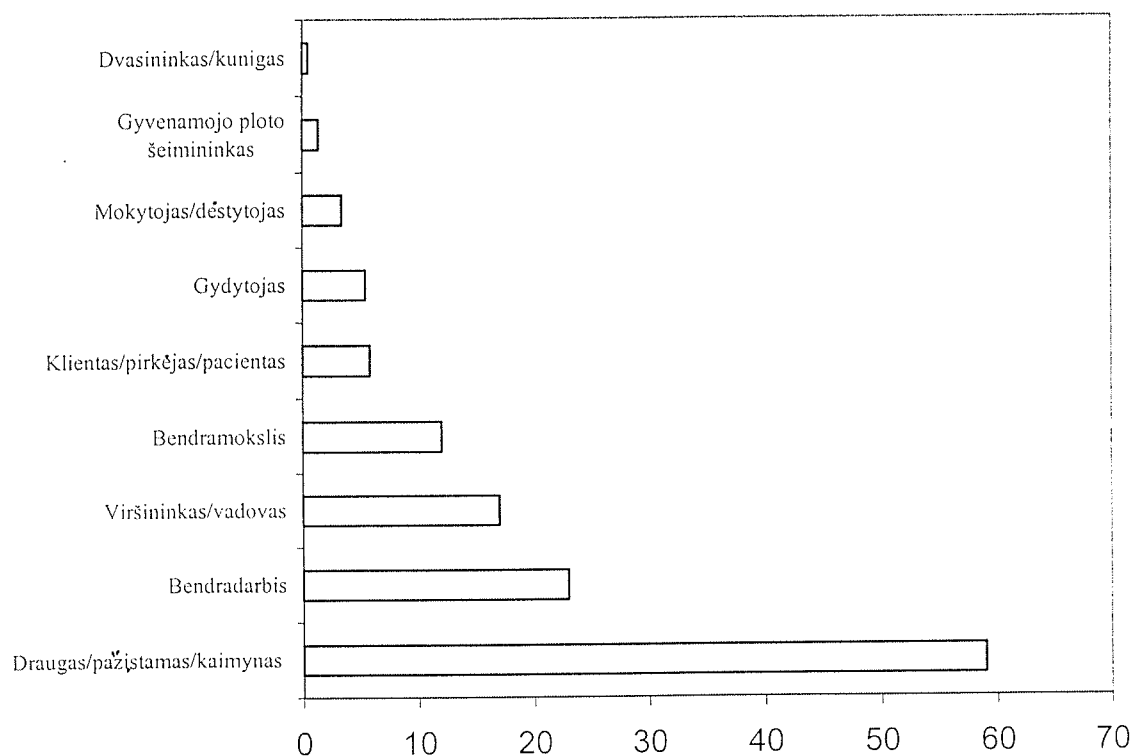
Dabar panagrinėkime tuos nepageidaujamo priešingos lyties dėmesio atvejus, kuriuos moterys patiria iš pažįstamų vyrų (9 lentelė).

PAŽĪSTAMŲ VYRŲ PRIEKABIAVIMO ATVEJAI, %

Atvejai	Bent 1 kartą	Daugiau kaip 1 kartą
Teko pasijusti nepatogiai dėl netinkamų komentarų apie kūną ar lytinį gyvenimą	20,6	13,3
Teko pasijusti nepatogiai dėl pakartotinių kvietimų į pasimatymą ir nenoro išgirsti neigiamą atsakymą	19,6	13,4
Buvo be reikalo virš moters pasilenkęs, per arti priėjęs ar užspaudęs į kampa	23,1	16,1
Užsiminė apie didesnę atlyginimą, premijas, jeigu rodytų jam didesnę palankumą	8,0	2,9
Užsiminė apie tai, kad gali prarasti darbą ar tarnybines padėtis gali pablogėti, jei su juo nepalaikys intymių santykių	4,3	2,1

N=1010

Iš viso tokie atvejai pasitaikė 43,8 % suaugusių Lietuvos moterų. Pažvelkime, kas gi tie pažįstami priekabautojai. Respondentės dažniausiai yra patyrusios seksualinį priekabavimą iš šių pažįstamų, bet nesusietų giminystės ryšiais asmenų (14 pav.).

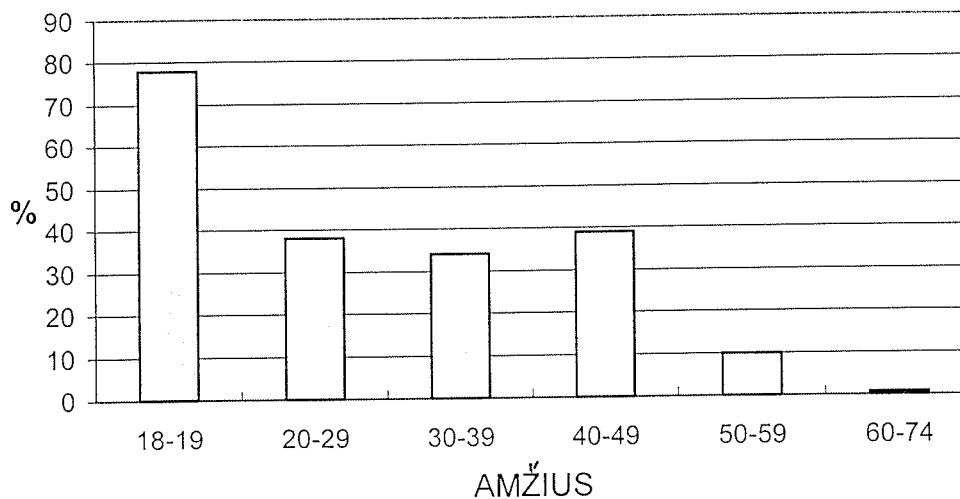
14 pav. PAŽĪSTAMI PRIEKABIAUTOJAI, %

Kai kurios respondentės yra patyrusios priekabiavimą ir iš šeimos narių bei giminių pusės:

Tėvas	1,3 %
Brolis	0,9 %
Kiti giminaičiai	7,7 %

Nežiūrint į tai, kad bet kokioje aplinkoje pasitaiko seksualinio priekabiavimo, reikia pažymėti, kad tai dažnas reiškinys darbo bei mokymosi vietose. Šiame tyrime seksualinį priekabiavimą patyrusių moterų nuošimčiai didesni, nei ankstesniuose tyrimuose, bet tą galima paaiškinti tuo, kad čia mes įtraukėme ir ir tokius nepageidaujamo “dėmesio” aktus, kuriuos gal būt ne visi laikytų seksualiniu priekabiavimu. Tačiau apie kraštutines seksualinio priekabiavimo formas, kurias mes priskyrėme lytinei prievartai, kalbėsime vėliau.

Nors iš nepažįstamųjų pusės moterims priekabiavimą moterims teko patirti dažniau, tačiau vis dėlto beveik pusė suaugusių moterų priekabiavimą yra patyrusios ir iš pažįstamųjų pusės. Iš visų patyrusių priekabiavimą iš pažįstamųjų vyrų pusės, 30% jį patyrė per paskutiniuosius 12 mėnesių. Pažįstamųjų aplinkoje priekabiavimą taip pat dažniau patiria jaunesnės moterys (15 pav.).

15 pav. PRIEKABIAVIMO IŠ PAŽIŠTAMŲ VYRUS PUSĖS ATVEJŲ PER PASKUTINIUS 12 MĖN. SKAIČIAUS PRIKLAUSOMYBĖ NUO MOTERŲ AMŽIAUS

Kai kurie klausimai, naudoti mūsų klausimyne, sutampa su apklausos, atliktos Suomijoje 1997 m., klausimais (Heiskanen, Piispa 1998). Deja, negalime palyginti visų rezultatų dėl nevienodos jų pateikimo metodikos. Suomijos mokslininkai apie seksualinį priekabiavimą klausė kartu: ir apie pažįstamus, ir apie nepažįstamus. Pabandykime palyginti tuos rezultatus, kuriuos įmanoma atskirti. 17,8 % Lietuvos moterų yra susilaukusios nepadaraus telefono skambučio. Tą

patyrė 14% Suomijos moterų. Net pusė (50,6%) Lietuvos moterų buvo bent kartą išgąsdintos iš paskos sekančio vyriškio, ir tik 17,9% Suomijos moterų turėjo tokį patyrimą. 4,3 % Lietuvos moterų buvo užsiiminta apie tai, kad jos gali prarasti darbą ar tarnybinė padėtis gali pablogėti, jei nepalaikys su priekabautoju intymių santykių. Nuo tokio pobūdžio priekabiavimo yra nukentėjusios 2,4% Suomijos moterų. Suomijos mokslininkai išvardijo daugiau seksualinio priekabiavimo rūšių nei mes savo tyrime, ir gavo rezultata, kad apie pusę (52%) Suomijos moterų yra bent kartą gyvenime patyrusios kurią nors seksualinio priekabiavimo rūšį. Tuo tarpu mūsų rezultatai rodo, kad lietuvės seksualinį priekabiavimą patiria dažniau: vien iš nepažįstamųjų pusės priekabiavimą yra patyrusios 71,4% Lietuvos moterų, o iš pažįstamųjų - 43,8 %. Panašios ir priekabautojų charakteristikos: kalbant apie pažįstamus priekabautojus, dažniausiai priekabiauja pažįstami ar kaimynai, po to - bendradarbiai. Suomijoje rečiau pasitaiko priekabiuojančių viršininkų ar vadovų. Matyt, taip yra todėl, kad Suomijos Moterų ir vyrų lygybės aktas (1987) įpareigoja darbdavius sudaryti tokias darbo sąlygas, kuriose nebūtų seksualinio priekabiavimo.

Apibendrinant galima pasakyti, kad kol kas bet kurioje aplinkoje Lietuvos moterys nėra apsaugotos nuo seksualinio priekabiavimo. Naujai įsigaliojęs LR Vyrų ir moterų lygių galimybių įstatymas (1998) sudarys teisinį pagrindą panaikinti seksualinį priekabiavimą bent jau darbo vietose.

6. Lytinė prievarta

Sunku nubrėžti ribą tarp seksualinio priekabiavimo ir lytinės prievartos. Seksualinis priekabiavimas tuo ir yra pavojingas, kad neįsikišus visuomenei, jis gali peraugti į lytinę prievartą. Todėl seksualinis priekabiavimas sukelia jo aukoms nuolatinę nesaugumo būseną.

Šiame tyrime prie lytinės prievartos atvejų mes priskyrėme ne tik vertimą lytiškai santykiauti, bet ir lietimą nepageidaujamu būdu, grabaliojimą, bučiavimą, glamonėjimą. Gal būt, šios prievartos atvejus būtų galima traktuoti ir kaip seksualinį priekabiavimą. Kaip jau minėjau, sunku apibrėžti, kur pasibaigia priekabiavimas ir prasideda prievarta. Tai priklauso nuo visuomenės normų. Suomių mokslininkai tokius veiksmus priskyrė seksualiniam priekabiavimui, o Kanados - lytinei prievartai. Mes šiame tyrime prilaikėme griežtesnių normų.

Anksčiau atliktų tyrimų duomenimis Lietuvos moterys gana dažnai kenčia nuo lytinės prievartos. Tyrimo "Moteris Lietuvos visuomenėje" duomenimis (Purvaneckienė 1995), 20 % suaugusių moterų ir 3,6 % suaugusių vyrų bent kartą gyvenime buvo patyrę pasikėsinimą išprievartauti. Vilniaus universiteto Moterų studijų centro (1997) atlikto tyrimo "Smurtas prieš moteris ir vaikus Lietuvoje" duomenimis, 59% apklaustųjų suaugusių moterų buvo patyrusios lytinį smurtą. 15-25 m. jaunų moterų apklausoje buvo gauti panašūs rezultatai - 51% apklaustųjų buvo patyrusios lytinį smurtą. Pastaruosiuose tyrimuose buvo nagrinėjamas ir prievartos aukų ryšis su prievartautoju. Jaunų moterų apklausos duomenimis pusė lytinę prievartą patyrusių merginų nepažinojo savo skriaudėjo. Remdamasis pastarosios apklausos rezultatais tyrėjos daro išvadą, kad "...seksualinė prievarta mūsų šalyje yra reali grėsmė" (P. 31).

Šiame tyrime mes taip pat klausėme ne tik apie patirtą lytinę prievartą, bet ir apie aukų ryšį su prievartautoju. Mes klausėme apie moterų patyrimą nuo tada, kai joms suėjo 16 m., t.y., nelietėme vaikystės. Prievartos aktų patyrimas iš nepažįstamųjų ir pažįstamų (išskyrus tuos vyrus, su kuriais susitikinėjo) pateiktas 10 lentelėje.

10 lentelė

LYTINĖS PRIEVARTOS PATYRIMAS, %

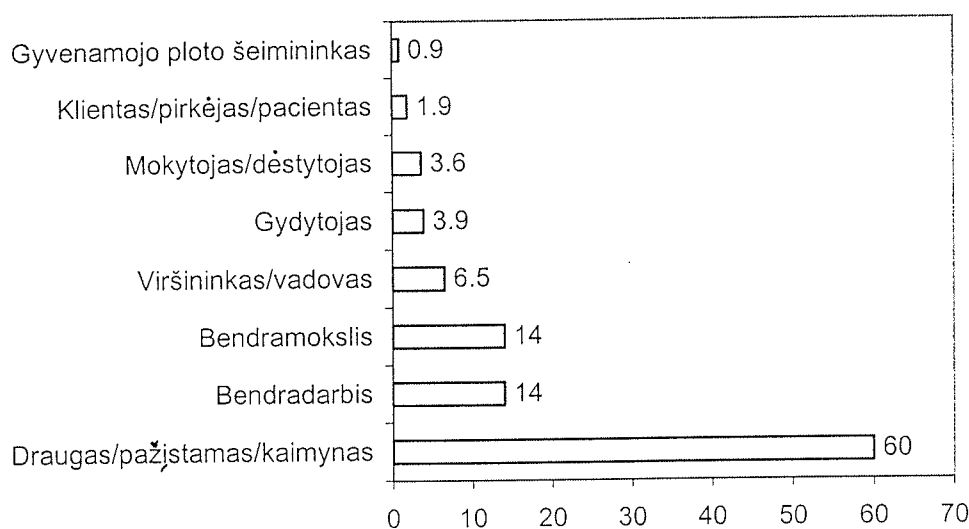
Lytinės prievartos atvejai	Nepažįstamieji		Pažįstami, giminės	
	Bent 1 kartą	Daugiau kaip 1 kartą	Bent 1 kartą	Daugiau kaip 1 kartą
Vertė ar bandė priversti lytiškai santykiauti grasindamas, naudodamas moralinę ar fizinę prievartą	15,8	4,8	10	4,9
Prieš moters valią nepageidaujamu būdu lietė, grabaliojo, bučiavo, glamonėjo	22	11	15	9,5

N=1010

Iš nepažįstamųjų pusės tokią lytinę prievartą patyrė 26,53 % suaugusių moterų, o iš pažįstamųjų pusės - 18,21 %. Per paskutinius 12 mėn. lytinę prievartą patyrė 14 % nukentėjusių nuo nepažįstamų vyriškių. Tačiau kalbant apie pažįstamus bei gimines čia dar neįskaičiuoti lytinės prievartos atvejai, patiriami iš sutuoktinio bei tų vyrų pusės, su kuriais moteris susitikinėjo.

Žinoma, lytinę prievartą patiria ne tik Lietuvos moterys, tai nėra išskirtinis mūsų visuomenės bruožas. Suomijoje (Heiskanen, Piispa, 1998) bent vieną kartą gyvenime prieš savo valią nepageidajamu būdu buvo liečiamos, grabaliojamos, glamonėjamos 33,9 % suaugusių moterų. Lietuvoje tokią prievartą patyrė 25,9 % suaugusių moterų. Taigi, tokio pobūdžio prievartą patyrė didesnis skaičius suomių nei lietuvių. Tiesa, suomia klausė apie patyrimą nuo 15 m., o mes - nuo 16 m. amžiaus. Tačiau šis skirtumas neturėtų smarkiai įtakoti atsakymų skirtumų.

Panagrinėkime, kas tie pažįstami, iš kurių pusės moterys patiria lytinę prievartą? Respondentės dažniausiai yra patyrusios lytinę prievartą iš šių pažįstamų, bet nesusietų giminystės ryšiais asmenų (16 pav.):

16 pav. PAŽIŪSTAMI VYRAI (BE PASIMATYMŲ PARTNERIŲ), PANAUDOJĘ LYTINĘ PRIEVARTĄ PRIŠ MOTERIS, %

Kai kurios respondentės yra patyrę lytinę prievartą ir iš šeimos narių bei giminių pusės:

Tėvas	2,6 %
Brolis	0,1 %
Kiti giminaičiai	11 %

Matome, kad dėl lytinės prievartos moterys dažniausiai nukentia nuo draugų, pažįstamų, kaimynų, o taip pat bendradarbių bei bendramokslių, o ne nuo šeimos narių. Kaip ir seksualinio priekabiavimo atveju, lytinę prievartą dažniausiai

panaudoja draugai, pažįstami, kaimynai, o taip pat bendradarbiai ir bendramoksliai. Tik viršininkai, vadovai lytinę prievartą naudoja santykinai rečiau.

Lytinė prievarta paremti santykiai su tais vyrais, su kuriais moterys susitikinėja, taip pat gana dažnas reiškinys. 17% moterų pasisakė, kad jų susitikimų partneris kada nors yra vertęs su juo lytiškai santykiausti, kai moteris to nenorėjo. O su dviem penktadaliais iš jų taip pasielgęs yra daugiau kaip vienas vyriškis. 28 % nukentėjusių tas nutiko per paskutiniuosius 12 mėn. Tačiau nereikia galvoti, kad tokie prievartiniai santykiai tarp susitikinjančių yra tik pastarųjų metų reiškinys. Visose amžiaus grupėse patyrusių tokią prievartą yra beveik vienodi procentai, išskyrus tik pačią vyriausiąją (60-74 m.). Savaimė suprantama, kad kuo vyresnės moterys, tuo didesniame procentui paskutinis toks įvykis buvo seniau.

Apibendrinant galima pasakyti, kad Lietuvos moterys dažnai kenčia nuo lytinės vyrų prievartos: iš nepažįstamųjų pusės tokią lytinę prievartą patyrė 26,53 % suaugusių moterų, o iš pažįstamųjų (išskyrus sutuoktinius ir pasimatymų partnerius) pusės - 18,21 %. Pasimatymų partneriai yra vertę lytiškai santykiausti 17 % moterų.

Lytinę prievartą iš nepažįstamų ar pažįstamų vyrų pusės dažniau patiria jaunesnės moterys. Ko gero, amžius yra pagrindinis veiksnys, apsprendžiantis lytinės prievartos patyrimą. Šis patyrimas priklauso ir nuo išsilavinimo, t.y., kuo aukštesnis išsilavinimas, tuo dažnesnis lytinės prievartos patyrimas. Tačiau amžius ir išsilavinimas taip pat yra tarpusavyje susiję: kuo žemiausio išsilavinimo moterų daugiausia yra tarp vyriausiųjų. Todėl manyčiau, kad vis dėlto nulemia amžius. Lytinės prievartos patyrimas priklauso ir nuo moterų užsiėmimo. Daugiausia jį patyrusios yra studentės/moksleivės, o mažiausiai - pensininkės. Tačiau ši priklausomybė taip pat gali būti priskirta amžiaus veiksniumi.

Lytinės prievartos patyrimo priklausomybė nuo amžiaus leidžia padaryti išvadą, kad lytinės prievartos moterų ir vyrų santykiuose paplitimas mūsų visuomenėje didėja. To neturėtumėm priskirti blogai vyresnių moterų atminčiai, nes kaip matėme, lytinės prievartos patyrimas iš pasimatymų partnerių buvo beveik vienodas visose amžiaus grupėse.

Visi šie lytinės prievartos aktai turėtų būti baudžiamosios teisės objektai. Deja, Lietuvoje įstatymai ir normos yra ypatingai palankūs lytiškai agresyviems vyrams. Šiuos minėtus prievartos atvejus, įsigaliojus LR moterų ir vyrų lygių galimybių įstatymui, bus galima traktuoti kaip seksualinį priekabiavimą ir patraukti atsakomybėn bent jau viršininkus, vadovus, mokytojus/dėstytojus, bendradarbius ar bendramokslius. Žinoma, ir tas bus pažanga, tačiau visiškai išgyvendinti lytinę agresiją, matyt, dar reikės ilgo ir sunkaus darbo.

VI. SAUGUMO JAUSMAS

Ar Lietuvos moterims svarbus jų asmeninis saugumas? Tyrimo rezultatai rodo, kad taip. Net 61% moterų asmeninis saugumas yra labai svarbus, o 32% - svarbus. Labiausiai savo saugumu susirūpinusios jaunos, 18-29 metų moterys.

Kitas klausimas, ar jos jaučiasi saugios? Savo namuose ramiomis bet kuriuo paros metu jaučiasi 46 % moterų. Viešose vietose, ypač sutemus, dauguma moterų jaučiasi nesaugios. 11 lentelėje parodyta, kokia dalis moterų jaučiasi nesaugiomis kai kuriose situacijose. Šalia parodytas dažnis, ar dažnai tokios situacijos pasitaiko.

11 lentelė

MOTERŲ SAUGUMO JAUSMAS ĮVAIRIOSE SITUACIJOSE IR TŲ SITUACIJŲ PASITAIKYMO DAŽNIS, %

Situacijos	Jaučiasi		Ar dažnai pasitaiko situacijos		
	Labai nerami	Nerami	Kasdien	Kartą per sav.	Kartą per mėn.
Eiti vienai sutemus savo gyvenamojoje vietoje	19	45	33	19	11
Laukti vienai sutemus visuomeninio transporto ar važiuoti juo	16	41	12	16	8,3
Laukti vienai lifto, važiuoti liftu, lipti laiptais vėlai vakare	12	34	18	10	6
Likti namuose vienai vakare ar naktį	8,9	30	18	12	12

N=1010

Matome, kad mažiausiai saugiai moterys jaučiasi savo gyvenamojoje vietovėje sutemus. Tačiau daugumai moterų tokiose situacijose tenka būti pakankamai dažnai. Beveik pusei darbingo amžiaus moterų tokios situacijos pasitaiko kasdien, ir dar maždaug ketvirtadaliui - bent kartą per savaitę. Iš viso nesaugios kurioje nors iš išvardytų situacijų jaučiasi trys ketvirtadaliai (75,3 %) visų Lietuvos moterų. Tarp tų moterų, kurioms kada nors yra tekę būti minėtose situacijose, 68,4 % jaučiasi nesaugios eidamos sutemus savo gyvenamojoje vietovėje, 70,9 % - laukdamos ar važiuodamos vienos sutemus visuomeniniu transportu, 66,7 % - laukdamos arba važiuodamos vienos liftu ir 44,5 % - likusios vienos namuose vėlai vakare arba naktį. Jauniausios moterys visose šiose situacijose jaučiasi saugiau. Viešose vietose mažiausiai saugiai jaučiasi didmiesčių moterys, o likti namuose vienos vėlai vakare ir naktį labiausiai bijo kaimo moterys.

Daugelis moterų nesijaučia laisvos, ir vengia tokių situacijų. Jei jos jaustųsi saugios, pusė iš jų dažniau vienos eitų namo sutemus, lauktų visuomeninio transporto, važiuotų liftu ir liktų naktį vienos namuose. Tačiau daugelį moterų gyvenimo sąlygos verčia būti tokiose situacijose, kuriose jos jaučiasi labai neramios ar neramios. Tarp tų, kurios jaučiasi labai neramios ar neramios eidamos vienos sutemus savo gyvenamoje vietovėje, 58,1% tą tenka daryti nerečiau kaip kartą per savaitę, o daugiau kaip trečdaliui (37,3%) - kasdien. Besijaučiančioms neramiai toliau išvardytose situacijose moterims jose tenka atsidurti nerečiau kaip kartą per savaitę: 45,8% laukti sutemus visuomeninio transporto ar juo važiuoti, 51,7% - vienai važiuoti liftu, ir 34,3% - likti vienai vakare ar naktį namuose.

Panašus tyrimas buvo atliktas 1993 m. Kanadoje (Statistics Canada, 1996). Pažvelkime, kas jaučiasi saugiau įvairiose situacijose: Lietuvos gyventojos ar kanadietės? Ne visos šių tyrimų klausimynuose nurodytos situacijos sutapo, tačiau kai kurias galime palyginti. Kanadietės dažniausiai nesaugiai jaučiasi eidamos vienos prie savo automobilio stovėjimo aikštelėse-garažuose (83 %). Mes neįtraukėme tokios situacijos į savo klausimyną, kadangi Lietuvoje tik mažuma moterų naudojami automobiliu (1997 m. tik 38 % namų ūkių buvo apsirūpinę automobiliais (Lietuvos statistikos metraštis 1998)). Palyginkime saugumo jausmą Lietuvos ir Kanados moterų, kurioms kada nors yra tekę būti tokiose situacijose.

12 lentelė

BESIJAUČIANČIŲ NESAUGIAI ĮVAIRIOSE SITUACIJOSE LIETUVOS IR KANADOS MOTERŲ SKAIČIAUS PALYGINIMAS, %

Situacijos	Lietuvoje 1997	Kanadoje 1993
Eiti vienai sutemus savo gyvenamoje vietoje	68,4	60
Laukti vienai sutemus visuomeninio transporto ar važiuoti juo	70,9	76
Likti namuose vienai vakare ar naktį	44,5	39

Matome, kad šiek tiek daugiau Lietuvos moterų jaučiasi nesaugiai eidamos vienos sutemos savo gyvenamoje vietovėje ir likusios vienos namuose naktį ar vėlai vakare. Tuo tarpu šiek tiek daugiau Kanados moterų jaučiasi nesaugiai laukdamos ar važiuodamos visuomeniniu transportu sutemus. Taigi, galima padaryti išvadą, kad moterų nesaugumo jausmas nėra išskirtinis Lietuvos moterų bruožas.

O kokių priemonių imasi pačios moterys, kad jaustųsi saugesnės? Kaip jos keičia savo elgesį, norėdamos išvengti pavojaus viešose vietose? Tokio elgesio bruožai pateikti 13 lentelėje.

MOTERŲ ELGESIO BRUOŽAI, UŽTIKRINANTYS JŲ DIDESNĮ
SAUGUMO JAUSMĄ, %

Savisaugos priemonės	Visada	Dažnai	Kartais	Niekada
Apeina išgėrusių vyriškių kompaniją	57	19	14	8,1
Eina aplinkiniu, bet geriau apšviestu keliu	50	22	17	7,3
Neina paskui paauglius ar jaunos vyrus	42	20	20	14
Užsirakina automobilyje saugumo sumetimais	17	8,4	13	35
Prieš įlipant į automobilį tikrina, ar nėra įsilaužėlių ant užpakalinės sėdynės	11	4	10	47
Niekur neina vakarais	23	26	31	16

N=1010

Matome, kad nesaugumo jausmas verčia daugumą moterų komplikuoti savo gyvenimą ir imtis papildomų saugumą užtikrinančių priemonių. Tik 8,1% moterų niekuomet neapeina išgėrusių vyriškių kompanijos; tik 7,3% eina tiesiausiu keliu, net jei jis nėra gerai apšviestas; tik 14% eina drąsiai paskui paauglius arba jaunos vyrus; ir tik 16% moterų saugumo jausmas leidžia nevaržomai išeiti vakarais. Saugumo priemonių naudojimas važiuojant automobiliu, taip pat parodo kad juose moterys nesijaučia saugios. Turint omenyje, kad 1997 m. mažiau kaip du penktadaliai namų ūkių buvo apsirūpinę automobiliais, dauguma besinaudojančių automobiliais moterų jaučiasi juose nesaugiai.

Kadangi savisaugos priemonės, nurodytos mūsų ir kanadiečių tyrime taip pat skyrėsi, galime palyginti tik vengimą eiti paskui paauglius ir jaunos vyrus. 62 % Lietuvos moterų visada arba dažnai vengia taip elgtis. Tuo tarpu tik 31 % kanadiečių to vengia visuomet ar dažnai. Iš to galima padaryti prielaidą, kad Lietuvos moterys vengimo taktiką savisaugos tikslais naudoja dažniau.

Tačiau nešiotis kokias nors savignos priemones įpratusios tik nedaugelis moterų (14 lentelė). Visada kokią nors savignos priemonę nešiojasi 27,3% Lietuvos moterų, dažnai - 5,5%, kartais - 12%. Tačiau daugiau kaip pusė Lietuvos moterų tokių priemonių nesinešioja niekada.

MOTERŲ NEŠIOJAMOS SAVIGYNOS PRIEMONĖS, %

Savigynos priemonės	Visada	Dažnai	Kartais	Niekada
Švilpukas/priemonė triukšmui sukelti	0,4	0,3	1,1	96
Lazda	1	1,4	5,8	90
Purkštuvas/dujų balionėlis	4,7	1,8	6,2	85
Peilis/aštrus daiktas	1,7	0,9	4,4	91
Raktai	22	3,5	4,3	67
Ginklas	0,3	0,2	0,6	97
Viso: nešiojasi kokią nors priemonę	27,3	5,2	12,0	55,5

N=1010

Apsaugos priemonių nešiojimas labiausiai priklauso nuo to, ar moterys yra patyrusios smurtą, o ypač nuo nepažįstamų vyrų (15 lentelė).

APSAUGOS PRIEMONIŲ NEŠIOJIMOSI PRIKLAUSOMYBĖ NUO SMURTO IŠ NEPAŽIŪSTAMŲJŲ PUSĖS PATIRTIES, %

Savigynos priemonių nešiojimas	Visada	Dažnai	Kartais	Niekada
Buvusios nepažįstamųjų smurto aukomis	40,5	7,2	14,4	37,8
Nebuvusios nepažįstamųjų smurto aukomis	25,7	4,9	11,7	57,7

N=1003

Kaip matome ... lentelėje, pati populiariausia savigynos priemonė - raktai. Gynybos priemonių pasirinkimas priklauso nuo amžiaus. Vyresnės moterys dažniau nešiojasi lazda arba švilpuką, o jaunesnės - raktus arba dujų balionėlį. Bet iš viso savigynos priemonės nešiojasi mažiau pusės Lietuvos moterų. Tą būtų galima paaiškinti tuo, kad daugelį gynybos priemonių galima atimti ir panaudoti prieš jas. Todėl moterys bijo jas nešioti. Tačiau ir švilpukas, kuris dažnai rekomenduojamas Vakarų šalių specialistų, Lietuvoje nėra populiarus.

Taip pat nėra populiarūs ir savigynos kursai: tik 2,4% moterų (daugiausiai 18-29 m. amžiaus) yra juos lankiusios savo saugumo padidinimo sumetimais. Tuo tarpu Kanadoje 1993 m. 11 % moterų buvo lankiusios savigynos kursus.

Panagrinėkime moterų saugumą jų namuose. Kaip matėme (12 lentelė), išorinio užpuolimo namuose bijo apie daugiau kaip du penktadaliai Lietuvos moterų. Tačiau vis dėlto absoliuti moterų dauguma (79 %) galvoja, kad saugiausia vieta moterims ir vaikams yra jų namai.

Tai ir yra didžiausias mūsų tyrimo paradoksas: nors iš tiesų didžiausias pavojus moterims gresia savo namuose, juose jos jaučiasi saugiausiai.

Taigi galime padaryti išvadą, kad kad dauguma Lietuvos moterų nesijaučia saugios viešose vietose, ir tai suvaržo jų laisvę elgtis taip, kaip jos nori, ar to reikalauja jų gyvenimo sąlygos. Maždaug du penktadaliai Lietuvos moterų pakeistų savo elgesio bruožus, jei jaustųsi saugesnės. Norėdamos jaustis saugesnės, moterys naudoja vengimo taktiką, t.y., stengiasi neiti ten, kur jos mano tykant pavojų. Tuo tarpu aktyviomis gynybos priemonėmis apsirūpinę tik nedaugelis.

VII. IŠVADOS IR APIBENDRINIMAI

1. 63,3 % suaugusių Lietuvos moterų nuo tada, kai joms suėjo 16 m., bent kartą patyrė vyrų fizinį, seksualinį smurtą arba grasinimus.
2. 42,4 % šiuo metu ištekėjusių arba gyvenančių neregistruotoje santuokoje moterų bent kartą patyrė savo dabartinio sutuoktinio/partnerio fizinį, seksualinį smurtą ar grasinimus; savo buvusio vyro ar partnerio fizinį, seksualinį smurtą ar grasinimus patyrė 53,5 % praityje santuokinius ryšius turėjusių moterų.
3. 11 % suaugusių Lietuvos moterų nuo tada, kai joms suėjo 16 m., bent kartą patyrė nepažįstamų vyrų fizinį, 8,2 % - draugų ir 14,4 % - pažįstamų ar giminių seksualinį smurtą arba grasinimus.
4. Moterys dažniau patiria smurtą savo artimoje aplinkoje, o dažniausiai - nuo savo sutuoktinio.
5. Psichologinio smurto grasinimų pavidalu patyrimas stipriai koreliuoja su fizinio smurto patirtimi. Dauguma smurto aukų jaučia stiprias psichologines pasekmes, joms reikalinga kokia nors pagalba. Tačiau tik apie pusė smurto aukų kur nors kreipėsi pagalbos, ir jų dauguma tik pasiguodė savo artimiesiems. Policijai apie patį baisiausią išpuolį pranešė tik 10,6 % visų nukentėjusių. Pagrindinės priežastys, sulaikančios smurto aukas nuo pagalbos ieškojimo - netikėjimas pagalbos efektyvumu bei gėda.
6. Net 65 % labiausiai smurto aukas paveikusių išpuolių atvejų vyrai vartojo alkoholį.
7. Smurtą patyrusių moterų socialinės demografinės charakteristikos iš esmės nesiskiria nuo nepatyrusių.
8. Vyrų smurtą Lietuvoje moterys patiria dažniau negu Suomijoje ir Kanadoje, tačiau nuo vyrų, su kuriais nesieja santuokos ryšiai - rečiau. Šiuo metu santuokoje gyvenančios moterys smurtą nuo savo sutuoktinių Lietuvoje patiria žymiai dažniau negu Kanadoje ar Suomijoje.
9. Smurtą šeimoje patyrusios moterys dažniau nepatenkintos savo santykiais su sutuoktiniais. Beveik du trečdaliai smurtą šeimoje patyrusių moterų yra galvoję apie ištuoką, tačiau jas nuo to dažniausiai sulaiko vaikų interesai.
10. Smurtą šeimoje bent kartą savo gyvenime yra inicijavusios 13 % kada nors vyrą ar partnerį turėjusių moterų, tačiau dažniausiai pradeda ir naudoja vyrai, todėl poveikio priemonės turi būti taikomos visų pirma jiems.
11. Moterys šeimose patiria ir kitas prievartos formas. Psichologinę prievartą, apribodami žmonių teises ir laisves, dažniausiai naudoja žemiausio išsilavinimo vyrai, o ekonominę prievartą - pasiekę vidurinį išsilavinimą. Smurtavimas šeimoje

susijęs su vyrų pavydo apraiškomis ir su ekonominės prievartos forma - pajamų slėpimu ir nedavimų pinigų šeimai išlaikyti.

12. Lyginant smurtines ir nesmurtines šeimas, galima pasakyti, kad daugeliu požymių jos yra panašios. Vienas iš ryškesnių skirtumų - smurtas dažniau pasitaiko tarp žemesnio nei vidurinis išsilavinimo porų. Smurtas taip pat žymiai daugiau paplitęs tose šeimose, kur vyro ir žmonos santykiai yra nelygiateisiai. Smurtas žymiai labiau paplitęs tose šeimose, kurių vyrai ar žmonos yra išaugusios smurtinėje aplinkoje. Taigi, viena iš svarbiausių išvadų, kurią galima padaryti iš šio tyrimo rezultatų - smurtas reprodukuoja smurtą. Ją taip pat pilnai patvirtina ir kanadiečių bei suomių tyrimų duomenys.

13. 71,4 % suaugusių Lietuvos moterų nuo tada, kai joms suėjo 16 m., bent kartą patyrė nepažįstamų vyrų, o 43,8 % - pažįstamų vyrų seksualinį priekabiavimą. Kol kas bet kurioje aplinkoje Lietuvos moterys nėra apsaugotos nuo seksualinio priekabiavimo. Naujai įsigaliojęs LR Moterų ir vyrų lygių galimybių įstatymas (1998) sudarys teisinį pagrindą panaikinti seksualinį priekabiavimą bent jau darbo vietose.

14. 26,5 % suaugusių Lietuvos moterų nuo tada, kai joms suėjo 16 m., bent kartą patyrė nepažįstamų vyrų, o 18,2 % - pažįstamų vyrų lytinę prievartą; 17 % - jų susitikimų partneriai bandė priversti lytiškai santykiauti, kai jos to nenorėjo. Lytinės prievartos patyrimo priklausomybė nuo amžiaus leidžia padaryti išvadą, kad lytinės prievartos moterų ir vyrų santykiuose paplitimas mūsų visuomenėje didėja.

15. 75,3 % suaugusių moterų nesijaučia saugios įvairiose situacijose, susietose su užpuolimu. Dauguma Lietuvos moterų nesijaučia saugios viešose vietose, ir tai suvaržo jų laisvę elgtis taip, kaip jos nori, ar to reikalauja jų gyvenimo sąlygos. Maždaug du penktadaliai Lietuvos moterų pakeistų savo elgesio bruožus, jei jaustųsi saugesnės. Norėdamos jaustis saugesnės, moterys naudoja vengimo taktiką, t.y., stengiasi neiti ten, kur jos mano tykant pavojų. Tuo tarpu aktyviomis gynybos priemonėmis apsirūpinę tik nedaugelis.

16. Nors šio tyrimo rezultatai akivaizdžiai parodo, kad pavojingiausia vieta moterims yra jų santuokinė šeima, vis dėlto 79 % suaugusių Lietuvos moterų galvoja, kad saugiausia vieta moterims ir vaikams yra jų namai. Tai dar kartą patvirtina, kaip sunku įveikti įsigalėjusius stereotipus.

LITERATŪRA

- Heiskanen M., Piispa M. (1998). *Faith, Hope, Battering: A Survey of Men's Violence against Women in Finland*. - Helsinki: Statistics Finland.
- Jūrienė L. (1998) *Buitinis smurtas ir priežastys*. Pranešimas seminare "Moterų teisės ir jų įgyvendinimas", Vilnius, 1998 kovo 12-14 d.
- Kanopienė V. (1998). *Moterų diskriminacija darbo rinkoje: tyrimo ataskaita*. - V.: VU.
- Lietuvos Respublikos Civilinis kodeksas: trečioji knyga "Šeimos teisė" (Projektas) (1998)// *Teisės problemos*.- Nr.2. - P.44-119.
- Moterų informacijos centras (1998). *Moterys ir vyrai Lietuvoje*. - Vilnius.
- Moterų studijų centras. (1997). *Smurtas prieš moteris ir vaikus Lietuvoje*. - V.: VU.
- Purvanekienė G. (1995). *Moteris Lietuvos visuomenėje: tyrimo ataskaita*. - V.: JTVP.
- Purvanekienė G. (1997). Bendromis jėgomis užkirskime kelią smurtui.// *Smurto prieš moteris problema šiandieninėje Lietuvoje*. - V.: Moterų informacijos centras. - P.6-10.
- Statistikos departamentas (1998). *Lietuvos statistikos metraštis*.- V.: Metodinis leidybinis centras.
- Statistics Canada (1996). *Violence against Women Survey and Questionnaire Package*. - Ottawa.
- Teisės institutas (1997) Tarptautinis viktimologinis tyrimas Lietuvoje 1997 m.: baigiamoji ataskaita. - Vilnius (rankraštis).